

# CÍMEREK A GYÁSZSZERTARTÁSOKON, HALOTTI CÍMEREK A 19. SZÁZADBÓL

BAJÁK LÁSZLÓ

A 19. századi magyar nemesség körében gyakori szokás volt a gyászszertartások ünnepélyességének fokozására festett halotti címereket készíttetni. Ezek a selyemre vagy papírra festett címerek a temetési címerekkel kapcsolatos ősi szokások egyik utolsó hírmondójaként, a díszítő funkción túl, a halott rangjáról, tisztségeiről, kitüntetései-ről, születésének és halálának adatairól, sőt néha felmenőiről és házas-társáról is tájékoztatták a gyászolókat. Noha ezek a viszonylag nagyméretű dekoratív selymek és papírlapok fontos és többnyire hiteles heraldikai, genealógiai, falerisztikai stb. információk hordozói a szakemberek érdeklődését mindeddig kevésbé keltették fel.<sup>1</sup> Annak ellenére, hogy a legtöbb régi levéltár, történeti anyagot kezelő múzeum és könyvtár, illetve sok egyházi intézmény őriz belőlük több-kevesebb példányt, összegyűjtésükre, leírásuk-ra, értékelésükre a legutóbbi időkig alig történt kísérlet.

1 *Tompos Lilla*: Totenwappen im Museum für Kunstgeerbe. *Ars Decorativa*. Bp. 1979. 145–146. A tanulmány a múzeum 9 db halotti címerét mutatja be. (Luzsénszky György, 1773; Gosztonyi István, 1774; Székely Ádám, 1789; Cserei János, 1798; Horváth Antal, 1812; Hunyady József, 1822; Páldy Mária, 1830; Peter Trifunác, 1855; Baross Gábor, 1892); *Takács Béla*: Nyomatott szövegű temetési címerek a debreceni Kollégium múzeumában. *Magyar Könyvszemle* (98. évf.) 1982/1. 69–72. (Továbbiakban: Takács B.); *Baják László*: Halotti címerek (A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum kamarakiállításának ismertetője) Bp. 1989. 1–6.; *Pandula Attila* többek között halotti címereken is előforduló rendjelvényeket vizsgálta, elsősorban az OSZK gyűjteménye alapján: *Orden und Auszeichnungen in der ungarischen Heraldik*. In: *Acta Contionis Heraldicae Municipalis Hodiernae anno 1988 in oppido Keszthely habitae*. Szerk.: *Bertényi Iván és Czoma László*, Keszthely, 1990. 239–256.; *Ua.*: Mit Ordenszeichen und Auszeichnungen geschmückte Wappen (in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie) im XVIII–XX. Jahrhundert. In: *Genealogica et Heraldica*. 19. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften Keszthely, 1990. X. 2–6. Szerk.: *Bertényi Iván és Czoma László*, Keszthely, 1992. 85–95. (Továbbiakban *Pandula A.*, 1992.); *Beke Margit* az esztergomi Prímási Levéltár címergyűjteményének felhasználásával érseki temetések címerdekorációját vizsgálta: Főpapi temetési szertartások és halotti címerei a XVIII–XIX. században. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. Bp. 1994. (4. köt.) 65–68. (Továbbiakban: *Beke M.*) A tárgykör két legfontosabb munkája csak a közelmúltban jelent meg: A kolozsvári Farkas utcai templom címerek. Bev.: *Entz Géza és Kovács András*. Balassi-Polis K. Bp.–Kolozsvár 1995. *Beke Marfit*: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995. (A két kötet összesen több mint 200 halotti címet mutat be.)

A szakirodalom, talán a 17. századot kivéve,<sup>2</sup> keveset foglalkozott a gyászszertartásokkal, illetve a címereknek a gyászszertartáson betöltött szerepével; így a selyemre vagy papírra festett halotti címerek eredete, funkciói és típusai, illetve ezek változásai is lényegében feltáratlanok. Mindezek teljes pótlására persze ez a rövid tanulmány sem vállalkozhat, mindössze a Magyar Nemzeti Múzeum legújabbkori főosztályán őrzött tizenegy múlt századi halotti címer bemutatásával összefüggésben igyekszik vázolni a halotti címerek kialakulását és változásait.

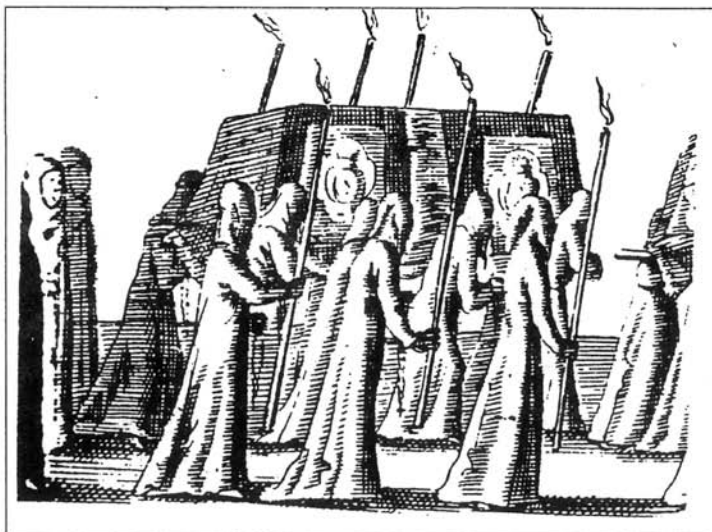
### *A halotti címerek történetéről*

A modern kori gyászszertartásokon szereplő címerek eredeti funkcióit és jelentéseit keresve elsősorban Apor Péter 1736-ban készült *Metamorphosis Transylvaniae* című, régi erdélyi szokásokat leíró munkájához kell fordulnunk.<sup>3</sup> Apor ugyan a 17. század végi erdélyi főurak szokásait kívánta bemutatni, de ezek kisebb-nagyobb eltérésekkel az egész országban és a nemesi társadalom egészében ismert, illetve a lehetőségek függvényében alkalmazott szokások voltak.

„...*az koporsójára mind férfiaknak, mind asszonyoknak szegeztenek tizenkét selyemmatéria, képiró által írt címerket, az holtnak címerit*”. A háznál, illetve a templom nélküli temetőekben történő ravatalozás céljára alkalmi fekete drapériával bevont ravatalozó színt készítettek, amelynek *„ajtaja tájékán imitt-amott ... feles papiroscímer volt felraggatva*”. Az alkalmi ravataltól a temetés színhelyére tartó gyászmenet résztvevőinek *„kinek-kinek érdeme szerint”* égő gyertyákat és festett címereket osztottak ki. *„Az embereknek, az eleiknek és az papok eleinek matériacímert adtanak, az többinek papiroscímert.*” Sokszor a halott fejénél vittek egy díszes, fából faragott, festett, vagy ezüsből készült halotti epitáfium-címert is. A koporsó előtt mentek az elhunytat megszemélyesítő lovasok, mégpedig rendszerint kettő. Közülük az egyik *„bakacsinba öltöztetett lóra ült*”, komor, dísztelen fegyverzetben, kezében földig hajtott hosszú nyelű fekete zászlót tartva. A másik viszont *„cífrán felöltözve, páncélban, sisakban, aranyos karddal, az páncél is vagy ezüstös vagy aranyas*”. Ez a lovas fölemelt aranyos zászlót tartott a kezében, amelyen „egyfelől az megholtnak az címere, másfelől valami szép epitáfium” volt. *„(A templomban) az prédikálószék is fekete posztóval bé volt vonva, azon selyemcímerek voltanak; ha katolikus volt, az oltár eleit és sámostját fekete posztóval bévonták, ott is az oltár előtt selyemcímerek voltanak*”. Ha a temetés a templomban volt, *„kivált a katolikusoknál, nagy cifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, szimbólumok, címerek, versekkel írott charták, s abban tették az testet*”. Amikor azután a testet a sírba helyezték, a gyászpáncélos lovastól *„elvették az fekete zászlót és kardot, azokat esszerontották, és az sírban az koporsó mellé bévetették, az ezüstcímet az templom belső oldalára felszegezték, úgy hasonlóképpen az aranyas zászlót az templomban nyelinel fogva felfüggesztették*”.

2 Garas Klára: Halotti kultusz, címerek, ravatalképek, epitáfiumok. In: Magyarországi festészet a XVII. században. Bp. 1953. 71–81. (Továbbiakban: Garas K.); Galavics Géza: Egy efemer építészeti műfaj hazai történetéhez (Batthyány József castrum dolorisa). Építés, Építészettudomány 1973. 3–4. 497–508.; Gervers-Molnár Vera: Sárospataki síremlékek. Művészettörténeti füzetek 14. Bp. 1983. (Továbbiakban: Gervers-M.); Bíró Vencel: Az erdélyi fejedelmek temetkezése. In: Ódon Erdély (Magyar Hírmondó) I–II. Vál.: Sas Péter Bp. 1986. I. köt. 194–203. (Továbbiakban: Bíró V.); Szabó Péter: A végtisztesség. (Mikrotörténelem) Bp. 1989. (Továbbiakban: Szabó P.); Ua.: A fegyverzet szerepe a főúri gyászszertartásokon. *Ars Hungarica* 1986/1. 115–124.; Ua.: Uralkodói temetéseink kérdéséhez. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987.

3 Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bev.: Kóczyány László. Kriterion Bukarest, 1978. 122–134.



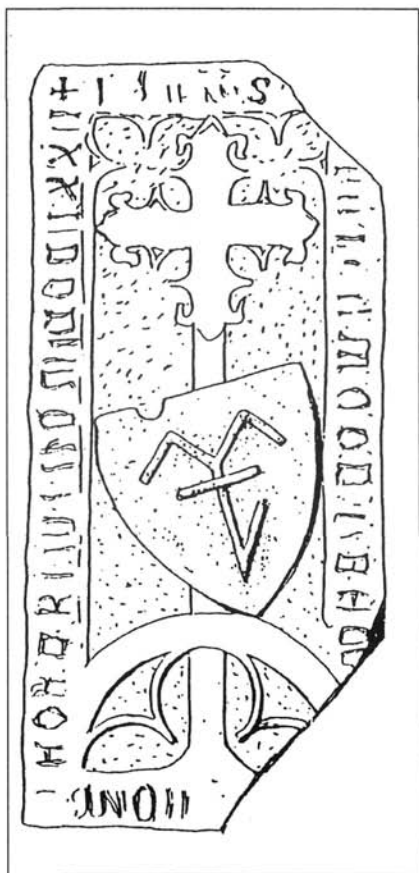
1. kép. A vezekényi csatában (1652) elesett Esterházyak temetési menetének részlete  
– halotti címerek a koporsó drapériáján

Látható tehát, hogy a 17. századi főúri gyászszertartásokon a címereknek központi jelentősége volt, és sokrétű funkciói (1. kép), amelyek jórészt nyilván középkori szokásokból eredeztethetőek, bár ennek kielégítő bizonyítására a feltárt források elégtelenek. Több dolog azonban mégis valószínűsíthető.

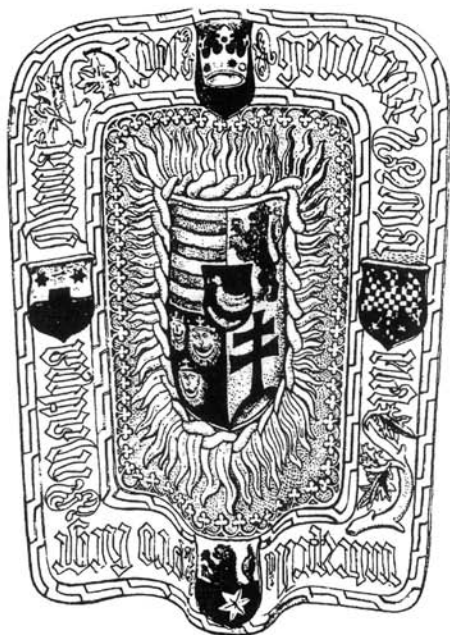
Elterjedt szokás volt a középkori Európában a halott lelki üdvéért felajánlást tenni az egyháznak. Magyarországon, talán az egykori „lóáldozatra” emlékezve, más ajándékok mellett az egyház megkapta az elhunytnak a temetési menetben felvonultatott lovát, sőt néha fegyverzetét is. A 14. században az Anjouk az egyháznak szóló felajánlás új formáját honosították meg. Károly Róbert temetésén ugyanis három, az elhunytat megismertető, az elhunyt király ruháival, fegyvereivel és címerével (struccos sisakdíszével) felöltöztetett lovas is közreműködött az oblatiónál. Minden bizonnyal innét eredeztethetőek az alteregóknak a 17. században gyakori szerepeltetése a főúri temetéseken.<sup>4</sup> Rendszeresen azonban külön vitték az elhunyt „lovag” fegyvereit a gyászmenetben, nyilván a halottat megillető familiárisi szolgálat jelzésére. A pajzs, előbb mint a fegyverzet része, utóbb pedig az elhunyt identifikálását szolgáló címer hordozója, természetes módon kapott helyet a halotti kultuszban. A 14. század elejétől kezdve ismertek a magyarországi emléktárgyakban olyan sírkövek, amelyeken a hagyományos keresztábrázolást kiegészítve, többnyire a keresztre függesztve, megjelenik a pajzs is. Feltehető, hogy az egyre gyakrabban címerrel is ellátott pajzsot, miután meghordozták a gyászmenetben, a halott kilétének jelzésére a sírhalmon álló keresztre akasztották, illetve a templomi temetkezéseknél rátették, majd ráfaragták a sírkőre<sup>5</sup> (2. kép).

4 Lásd erről részletesen Szabó P. i. m. 2. jegyz. 68–84. (A mortuarium ló és az alterego a gyászmenetben) Az előzményekről: Solymosi László: Egyházi és világi mortuarium a 11–14. századi Magyarországon. Száz. (121.) 1987/4. 547–584.

5 Magyarországi művészet 1300–1470. I–II. Szerk.: Marosi Ernő Bp. 1987. 335–339.



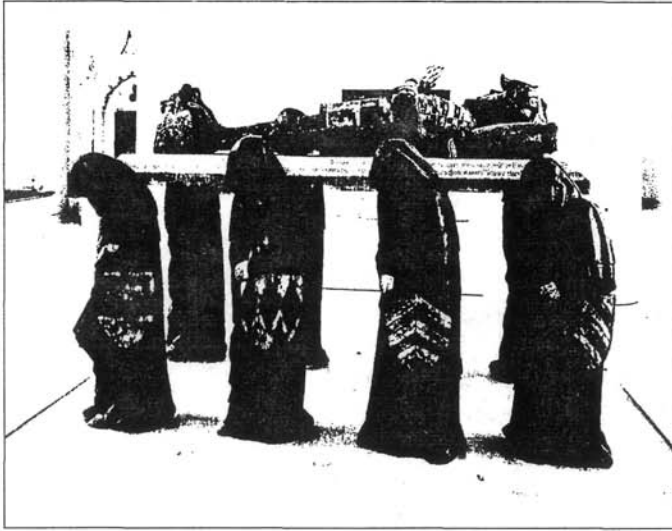
2. kép. Jakab anyja Katalin sírköve, Kassa, 1375.



3. kép. Hunyadi Mátyás halotti pajzsa (1490)

Mátyás király temetésén valószínűleg több címeres halotti pajzs is szerepelt. Az egyik, amelyet a szertartás celebrálója, Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök készített, Párizsban napjainkig fennmaradt (3. kép). Ennek a pajzsnek, amelyen Mátyás címerét Halics, Morvaország, valamint Kálmáncsehi

Domonkos és Ernuszt Zsigmond címerei fogják körül, nem ismerjük az eredeti funkcióját, de lehet, hogy – feltételezhető társaival együtt – a ravatal köré állították, esetleg a temetési menetben is felvonultatták. Az előbbire lehet analógia, hogy III. Frigyes 1493. évi bécsi ravatalát, majd síremlékét is a Habsburg-ház uralma alatt álló területek címeres pajzsai díszítették. Az utóbbi lehetőséghez pedig megemlíthető Philippe Pot burgundi lovag (†1493) temetésének a citeaux-i apátságból származó és a párizsi Louvre-ban látható szoborábrázolása, ahol a halottat a vállukon vivő csuklyás alakok az elhunyt és a gyászolók címereit hordozzák (4. kép). Hasonló képet mutat Hans Burgmayr királyi temetést ábrázoló, 1515 körül készült fametszete a Miksa császár számára készült Weiskunig c. munkában, ahol a királyi ravatalt kísérő csuklyás alakok hosszú fáklyáin címerpajzsok függenek (5. kép). A csuklyások részben az elhunytat sirató klérust, részben



4. kép. Philippe Pot burgundi lovas temetése (Citeaux 1493)

az elhunyt familiárisait jelenítik meg.<sup>6</sup> A szokás minden bizonnyal felfogható azon újkori gyakorlat előzményeként is, amelynél az elhunyt címereit kiosztották a gyászmenet tagjai között.

Bonfini leírása szerint Mátyás korporsója előtt, amelyben az jelvényeivel felékesítve feküdt, tizenkét bíborba öltözött páncélos lovas a király kardját és győzelmi jelvényeit vitte. Az utóbbiakat később a vitézek a székesfehérvári bazilika oltára elé vetették, jelezve a világi dicsőség mulandóságát „*insignia cuncta... humi delectarunt*”<sup>7</sup> Az insignia fogalma alatt zászlót és címert egyaránt érthetünk. Talán e trófeumok utódait látjuk majd viszont a 17. századi epitáfiumcímer díszítményein, illetve Kisfaludy Károly 1830-as, később ismertető halotti címerén is. Nem tudjuk, hogy a temetés után hová kerültek Mátyás címeres paj-



5. kép. Királyi temetés.  
Hans Burgmayr farszete  
(Weiskunig 1515)

6 Az erdélyi fejedelmek ravatalát szintén csuklyába öltözött fáklyás udvari emberek, illetve szerzetesek állták körül. *Bíró V. i. m. 2. jegyz.* 1929. Széchenyinek 1860. IV. 30-án a pesti belvárosi templomban tartott gyászünnepélyén a ravatalt az Akadémia és különböző egyesületek tagjai állták körül, fáklyákat tartva stb. Vasárnapi Újság, 1860. 257. A szokás, díszsorság formájában napjainkig él. *Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet I-II.* Bp. 1966. I. köt. 458.

7 A fennmaradt pajzs a felirata miatt „*Alma dei genitrix Maria interpello pro rege Matthia*” aligha tartozott a földre vetett jelvények közé.



6. kép. Forgách Gergely sírköve  
(Felsőelefánt 1515)

zai, de az valószínű, hogy a középkorban, a német területekhez hasonlóan, Magyarországon is ismert lehetett az a szokás, amely szerint az elhunytak feliratos címeres pajzsát néha a templom falára függesztették. Feltehetően a szokás magyarországi emlékének tekinthető a soproni Geissel család epitáfium (torna) pajzsa is a 14. század végéről. A templom falán függő pajzs halotti emlékké, epitáfiummá vált, amely pótolhatta a sírkövet is.

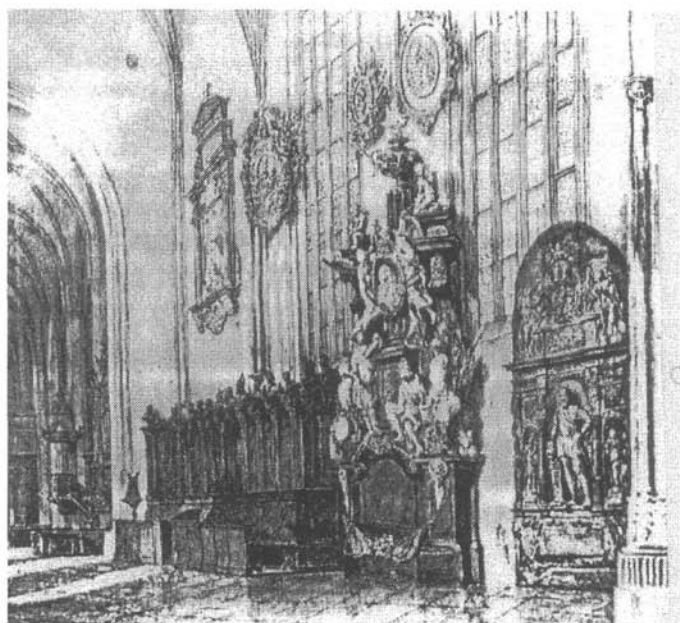
Az epitáfium-pajzsok, -címerek alkalmazásának szokását a reneszánsz kor és stílus is fenntartotta. A 15. századi itáliai architektonikus fali síremlékek mellékes díszítményei között szinte mindig megtaláljuk a lebegő, illetve a felfüggesztett címerpajzsok ábrázolásait.<sup>8</sup> A részben itáliai mintákat követő magyarországi sírkőfaragásban pedig, főleg a Jagello kortól, ez a lebegő, függő címerpajzs vált főszereplővé. Tipikus formájában, mint pl. Forgách Gergely sírkövén is (†1515), a koszorúval övezett címerpajzs szalagon függ. A sírfeliratot a pajzs alatt találjuk, amely gyakran ugyancsak szalagon függ, és ansatás keretű (6. kép). Az ilyen sírkő helyettesítésének a legmegfelelőbb formája ugyancsak a templom falán függő epitáfiumcímer. Feltehetően a felfüggesztett gótikus és rene-

szánsz halotti címerpajzsok lehetnek az előzményei a barokk kor epitáfiumcímereinek.

A templom padlója alá süllyesztett családi kripták, amelyek a 17. századtól terjedtet el, különösen igényelték a templom falára kerülő epitáfiumok készítését, hiszen a kriptafedők dísztelenek, sőt többnyire felirat nélküliek voltak. Az epitáfiumok, epitáfiumcímerek pedig funkciójuk szerint az elhunytat képviselték a templomban, azaz mintegy biztosították a részvételét az egyházi szertartásokon, hirdették világi dicsőségét és örök életét (7. kép). A 17. századi magyarországi emlékek általában ovális körirattal, sőt néha a reneszánszra visszautaló koszorúval keretezett mezőben mutatják a címet.<sup>9</sup> Jel-

8 Mikó Árpád: Jagelló-kori reneszánsz sírköveinkről. In: *Ars Hungarica* 1986/1. 97–113.

9 Thurzó György nádor temetési rendjében pl.: „az fából faragott aranyos kerekded címer” Lásd: Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században I–III.* Bp. 1879. III. köt. 366. (Továbbiakban: Radvánszky B.)



7. kép. Fali síremlékek és epitáfiumcímerek a pozsonyi dómban. Franz Alt akvarelljének részlete

legzetes az arany betűs, száraz faágat mintázó kerettel ellátott felirat, a porc- és akantuszdíszes barokk ráma alkalmazása, a címertartó, a halottat sirató és a végítélet harsonáit fújó angyalok szerepeltetése. A katonáknál megjelennek a trófeumok is. Az epitáfiumok sarkait rendszerint rozetták, vagy más virágok ábrázolása tölti ki.

Az epitáfiumcímer, mint a világi dicsőség jelzése, gyakran magához vonzotta a temetési menetben vitt halotti fegyvereket, amelyeket ilyenkor vagy a címerre, vagy mellé a templom falára függesztettek. Az epitáfiumcímerek funkciójában osztoztak a rangosabb halottak, illetve a jelesebb vitézek zászlói is. Az eredetileg talán valóságos jelvények utóbb az alkalomra készített temetési kellékekké váltak. A címeres pajzs, és a vele többnyire azonos ábrázolást hordozó zászló már a 15. századi világi főurakat ábrázoló alakos sírköveken is együtt szerepelnek, bár itt még elsősorban (pl. a püspökök pásztorbotjához hasonló) méltóságjelvényként (vö. zászlósurak) foghatók fel. Hans Seybold pfalzi követ közlése szerint Dengelegi Pongrác János erdélyi vajda 1476. évi temetésén címeres lobogóját megszággatták és a koporsója elé vetették.<sup>10</sup> Lehetséges azonban, hogy a vajda másik zászlaja éppúgy a budai templom falára került, mint Mátyásnál, akiről tudjuk, hogy temetési zászlai a sírja fölött függtek Székesfehérváron.<sup>11</sup> Báthori Kristóf erdélyi vajda 1583. II. 13-i temetésén két alteregóként szereplő lovas

<sup>10</sup> Közli: Borsa Béla: *Reneszánsz kori ünnepek Budán*. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*. 1943. 50., illetve Zolnay László: *Ünnep és hétköznap a középkori Budán*. Bp. 1975. 119–120.

<sup>11</sup> Balogh J. i. m. 403. Michel Ebenheim pl. 1490-ben így ír: „...*ober dem grab do hieng des königs baner daran Ungerland was gemölt*”.

vonult fel. Az egyik damasztzövetből készült nagy zászlót vitt, amelyre arannyal ráfestették Báthori családfáját, nevét, címeit, halálának évét és napját. A második lovas fekete zászlót, lándzsát és fekete pajzsot hordozott, amelyre szintén ráfestették a vajda családfáját. Mindkét lovas mellén és hátán az elhunyt címere volt.<sup>12</sup> A példa arra utal, hogy a 16. század végére kialakulóban volt a különböző halotti szokások összeolvadásával a rangos temetéseknek egy új rítusa, akinek az egyháznak szánt (mortuarium) lovon a halottat jelképező gyászlovas ült, amelynek jelvényeit, fegyvereit a sírba tették, míg egy másik, eredetileg az oblatiónál szerepet játszó alteregó jelvényeinek utóbb a halott emlékét őrző epitáfium szerepe jutott. A temetési zászlók formájára vonatkozóan, amelyek a papír és selyem halotti címereknek, talán az epitáfiumcímereknél is közelebbi formai előképeit jelentik, jellemző, amit Dobó Ferenc az 1602. VI. 28-án kelt végrendeletében a maga és a felesége számára elkészítendő temetkezési kellékekről írt. (A sírkövön) „*a fejünkél, avagy lábunknál, az hol szokás az címernek lenni, címerünk az aránt legyen kifaragva, és az címer fölött legyen az epithaphium, ... zászlómat kamukából vagy kanavászomból csináltassa meg, kit arannyal gazdagon megírasson, azonképen fából címerünknek emelt virágosan való kimetszését s annak festéssel és arannyal való megfestését... csináltasson*”.<sup>13</sup>

Perényi Pál intézkedése szerint az 1689-ben elhunyt Perényi János temetési díszzászlóján: „*Egyfelől a feszület legyen, Mária és János alatta állva, maga (ti. Perényi) térdénállva előtte testszín köntösben... a másik oldal az címer legyen, az címert két angyal tartsa*”.<sup>14</sup> Ugyanakkor az 1656-ban elhunyt Klobusiczky Andrásnak a sárospataki plébániatemplom egyik kriptájából előkerült gyászzászlóján csak arany, fekete és valószínűleg vörös festékekkel festett ovális alakú címer van, amelyet feliratos keret övez.<sup>15</sup> Olyan tehát, mint az önálló tárgyként megjelenő korai selyem halotti címerek. Az utóbbiak a 17. század eleji főúri temetéseken tűntek fel, legalábbis akkortól adathozhatóak. Így pl. Thurzó György nádor temetési rendjében (1617. II. 19.) négy aranyozott címert varrtak a gyászmenetben vonuló feldíszített ló bársonytakarójára, és ugyanennyi aranyozás nélküli címert egy fekete posztóval öltöztetett gyászlóra.<sup>16</sup> A Thurzó Imre temetéséről (1621. X. 19.) készült elszámolásban 100 nagyobb aranyozott címerről, 100 kisebb aranyozott címerről, és 215 aranyozás nélküli címerről olvashatunk.<sup>17</sup> Más temetéseken viszont, a legkülönfélébb okok miatt (politikai viszonyok, társadalmi status, anyagi kondíciók, az elhunyt puritán felfogása stb.), ennél jóval kevesebb címer készült. Szelendi János Károlyi Sándorhoz Károlyi László 1689. évi temetésének előkészületeiről így írt: „(Nagybányán) *immár a képíróval a címerek iránt szóltam, a küldött atlaszból 9 öreg címer leszen, egyet-egyet 3 magyar forintért csinál*”.<sup>18</sup> Pekry Lőrincné (1662–1708) pedig külön meghagyta a végrendeletében, hogy ne költsenek sokat a temetésére, csak a koporsójára tegyenek két címert, „*hogy lássák nem voltam pór*”. A tárgyi emlékeket tekintve a sárospataki plébániatemplom kriptáinak ásatásából hat selyemre festett halotti címer maradványa került elő az 1640-es, illetve az 1650-es évekből.<sup>19</sup> A kolozsvári Farkas utcai ref. templom falain másodlagos helyzetben sorakozó nagyszámú különböző

12 Idézi: Szabó P. i. m. 2. jegyz. 71.

13 Radvánszky B. i. m. 8. jegyz. 201–202.

14 Idézi: Garas K. i. m. 2. jegyz. 72.

15 Gervers-M. i. m. 2. jegyz. 61.

16 Radvánszky B. i. m. 8. jegyz. 367.

17 Uo. 372.

18 Garas K. i. m. 2. jegyz. 72.

19 Gervers-M. i. m. 2. jegyz.



epitáfium között a 17. század második feléből kelteződnek a legkorábbi selyemre és papírra festett címerek (Apafi György 1666, Kun Ilona 1668, Istváni Bálint 1670, Döbrői Gáspár 1678 és Polyik István 1689 stb.).<sup>20</sup>

A 18. században „Apor Péter keserűségére” megkezdődött a gyászszertartások rituáléjának egyszerűsödése. Eltűntek az alteregók, erősen lecsökkent a jelentősége a fegyvereknek, amelyek jelenléte a török háborúk idején még oly természetes volt, és lassan visszaszorultak az epitáfiumcímerek is. Renezásza támadt viszont a rendjeleknek, amelyek hamarosan helyet kaptak a gyászszertartásokon, és rákerültek a síremlékekre és a halotti címerekre is.<sup>21</sup> Az utóbbiak azonban, amelyek a 18. század közepe óta egyre inkább az olcsóbb nyomtatott szöveggel és papírra készültek, az egész század során megőrizték jelentőségüket. Az egy-egy temetésre készített halotti címerek mennyisége továbbra is nagyon különböző lehetett. A halott közelében, a koporsóján, a templom kitüntetettebb helyein (pl. az oltárnál), a közelebbi rokonok és az előkelőbb gyászolók kezében, legalábbis a legreprezentatívabb főúri gyászszertartásokon, mindig selyemcímert találunk. A kevésbé fontos helyeken elhelyezett papírcímerek jelenlétét a hierarchia érzékeltetése mellett feltehetően takarékosági szempontok is motiválták. Károlyi Ferenc 1758. évi kaplonymonostori temetésén a gyászmenet indulása előtt a fáklyákat és a gyertyákat meggyújtva kiosztogatták... „Az férfi rendeknek Czimerekkel együtt, az Asszomsagok Pedig czimer nélkül...”<sup>22</sup>

Az 1765. VI. 18-án meghalt Barkóczy Ferenc hercegprímás VIII. 14-én lezajlott pozsonyi temetésére a rendezők 500 fáklyát, 500 gyertyát és több száz selyem és papírcímert készítettek. A 180 nagy fáklyát selyemcímerekkel a püspökök, kanonokok, mánások, miniszteri tanácsosok és prépostok vitték. A 150 közepes nagyságú fáklyát nagy papiroscímerekkel a pozsonyi kanonokok, miniszteri tisztviselők és tehetősebb nemesek, míg a 150 egyszerű fáklyát kisebb címerekkel az alsóbbrendű miniszteri tisztviselők, érseki tisztek, a 200 gyertyát a plébánosok és más jelenlévők vitték a gyászmenetben.<sup>23</sup>

Az 1799. X. 23-án meghalt Batthyány József hercegprímás XII. 12-i temetésén 180 különböző nagyságú aranybetűs festett címert erősítettek a ravatalra és a templom falaira.<sup>24</sup> Kései példaként pedig megemlíthető, hogy az 1842. II. 11-én Budán eltemetett Hermina főhercegnő temetési menetét mutató metszet tanúsága szerint a koporsó mellett fáklyákat és 3-3 halotti címert vittek.<sup>25</sup>

A fentiek alapján funkciójuk szerint beszélhetünk díszítő célú, a halottat a ravatalon identifikáló (ez rendszerint a kriptába is elkísérte a koporsót) és gyászmenetben vitt halotti címerekről. Értelmezést csak az utóbbi kíván. A temetési menetben a halotti címereket rendszerint égő fáklyákkal és gyertyákkal együtt vitték. A fáklya és a gyertyaláng az „örök világosságot”, illetve Krisztust jelképezte, aki halálával hozta el az

20 Kelemen Lajos: A Farkas utcai református templom. In: Kincses Kolozsvár (Magyar Hírmondó) II. köt. Bp. 1987. 241–243.

21 Pl. Barkóczy Ferenc hercegprímás temetésén (1765) már nemcsak a főpapi rangjának jelvényeit (pásztorbot, érseki kereszti), de a Szt. István rendjét is felvonultatták. *Beke M.* i. m. 1. jegyz. 66., Gróf Rhédey János (†1768) halotti címerén a kamarási kulcsait és a Kat. Mária Terézia Rend lovagkeresztjét is megtaláljuk. *Pandula A.* 1992. i. m. 1. jegyz. 88.

22 Idézi: *Szabó P.* i. m. 2. jegyz. 132.

23 *Beke M.* i. m. 1. jegyz. 66. (A címereket Johann Georg Leithner bécsi festő készítette.)

24 Uo. 67.

25 József nádor. Egy alkotó élet írásban és képben (1776–1847). Szerk.: *Lestyán Sándor* Bp. 1943. (A kiadvány oldalszámozást nem tartalmaz.)

embereknek a megváltást, a túlvilági örök életet, ahogy a gyertya is megsemmisülése során ad világosságot. A címer viszont az elhunyt evilági létét és dicsőségét hirdette. (A Károlyi temetésnél azt is láttuk, hogy ezt a szimbólumot nők nem hordozták.) A szimbólumok tehát a halál két aspektusa: „az élet vége” és az „örök élet kezdete” között teremtetek egyfajta egyensúlyt, illetve megsokszorozódva egy misztériumjáték résztvevőivé tették a gyászolókat is.

A 18. század második felére a halotti címerek formailag is átalakultak. Az ország keleti felében, de különösen az Erdélyi Nagyfejedelemségben a címert rendszerint egy perspektivikus, koporsószerű talapzatra állították, amelynek szemközti rövidebb oldalára került a felirat. A változást nyilván a nyomtatás elterjedése is motiválta. Az előre nyomtatott szöveget utólag festették körül. A század vége felé az ábrázolás mind egyszerűbb feliratos kartussá alakult, miközben fokozatosan elmaradtak a járulékos díszek, a koponyák, a szalagsokrok, az akantuszok és angyalok is. Az ország nyugati felében jobban megőrződött a felirat ovális elhelyezése, de már nem körirat formájában, hanem két részre bontva. A felső ívre kerültek az elhunyt életére vonatkozó, az alsóra pedig a halálára vonatkozó adatok. A felirat elhelyezésére gyakran feliratszalgat szolgált.

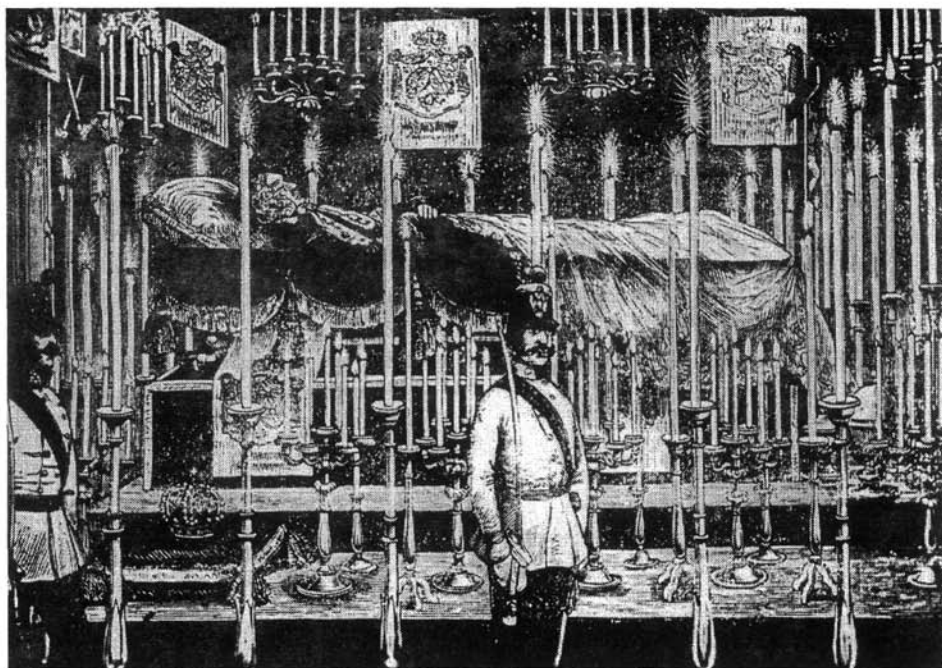
A 19. századra a temetési szertartások egyszerűsödése tovább folytatódott. Végképp eltűnt a „halotti szín”, a barokkos pompájú díszravatal, a „castrum doloris” stb. Amíg a 17. században a rangos temetések előkészületei több hónapot is igénybe vettek, addig a 19. században, kevés kivételtől eltekintve – főleg a század második felében – már csak néhány napot. Jellemző módon még az 1803. IV. 4-én elhunyt Károlyi Józsefet V. 23-án, azaz 50 nap elteltével helyezték a kaplonyi sírboltba, addig fia, Károlyi György 1877. évi temetését már csak 5 nap előzte meg.<sup>26</sup> Az 5 nap szokásosnak tekinthető, hiszen halotti címereink tulajdonosai közül Ürményi Józsefet (a tervek szerint Széchenyi Istvánt) és Trauttmansdorf Máriát is ennyi idő elteltével helyezték örök nyugalomra. A változásban szerepet játszott a polgárosodás, de még inkább a hírközlés és a közlekedés robbanásszerű felgyorsulása. A temetés egyre kevésbé a család vagy a gyászolók belső, közös ügye. A rendjét szabályozta a közigazgatás, rendezését átvette a hivatalos temetkezési vállalkozó, akinél készen álltak a szükséges temetkezési kellékek.<sup>27</sup> A gyászszertartások egyedi tartozékai, így a festett halotti címerek száma radikálisan lecsökkent. Egyre inkább csak a ravatal díszítésére használták őket. A gyászmenet tagjainak többé nem jutott belőlük. A temetésekről szóló sajtóhíradások a címerdíszekről – természetességük folytán – többnyire alig írnak.<sup>28</sup>

A képi ábrázolások azonban mégis szolgáltatnak erre vonatkozóan információkat. A Habsburg Mária Dorottya főhercegnő ravataláról készült rajzon 1855-ben 4, feltehetően papír halotti címer látszik az egyik oldal drapériáján és 3, nyilván selyem halotti címer a ravatal emelvényeinek oldalán (8. kép). Gróf Teleki László Nemzeti Múzeumbeli ravatalának a Vasárnapi Újság rajzolója az oldalfalak drapériáján 5, a ravatal oldalán pedig 3 halotti címert ábrázolt (1861/22. szám). Négy halotti címer díszíti a templom falát a gróf Batthyány Lajos újratemetését ábrázoló illusztráción is (Vasárnapi Újság 1870/25.).

26 Károlyi György temetéséről lásd: Vasárnapi Újság 1877. XI. 13. 732.

27 A temetések elszemélytelenedéséről, illetve átalakulásáról: *Hanák Péter*: A halál Budapesten és Bécsben. In: *A kert és a műhely*. Bp. 1988. 63–81.; *Lakner Judit*: Halál a századfordulón. Bp. 1993.

28 Széchenyi döblingi ravatalának az egyetlen díszét a falakon függő címerek képezték, ezért a tudósítók is megemlékeztek róluk. Vasárnapi Újság 1860. 188. (Szerepeltek halotti címerek a IV. 30-i gyászünnepélyen is.)



8. kép. Habsburg Maria Dorottyá ravatala a Vasárnapi Újság fametszetén (1955/21)

A példák alapján úgy tűnik, hogy a koporsó körül általában 5 címer elhelyezésével (2-2 oldalt és 1 a lábánál), a ravatali helyiség falain pedig kb. 8–10 papírcímer elhelyezésével számolhatunk.

A 19. századi címereken már eltűnnek a feliratszalagok, a feliratok íve kiegyenesedik, végül megszűnik a kettéosztottságuk is. Erdélyben a század elején találkozunk még kartusokkal és klasszicizáló füzérdíszekkel, de végül itt is bekövetkezik a teljes leegyszerűsödés, amelyet csak néhány historizáló darab tör meg a század végén.

#### *Halotti címerek a 19. századból*

A bemutatandó halotti címerek közül legalább hat magánviseli az egykori kiszögezés nyomait, azaz feltehetően a ravatali, illetve templomi dekoráció részét képezték egykor. A Gyulai címer gyertyafoltja ezt kétségtelenné is teszi. A többi funkciója bizonytalan.

A halotti címerek tulajdonosai a magyar nemesi társadalom viszonylag széles skáláját fogják át, noha döntően Magyarország nyugati feléhez, illetve Pest-Budához köthetőek. Feltehetően – a szerb származású Simon Florent kivételével – valamennyien katolikusok, bár a halotti címer készíttetése szempontjából ennek nem sok jelentősége volt. Képvisele van közöttük két hercegi, négy grófi, két középbirtokos nemesi és három köznemesi família tagja. Életpályáik szerint Ürményi hivatali, Gyulai katonai, Széchenyi és Károlyi politikusi karriert futottak be. Petrovics jogász és egyetemi tanár, Simon ügyvéd, Kisfaludy író és festő, Györgyi pedig kereskedő volt. A rangkülönbségek a megszólításokban is tükröződnek: hg. Esterházy Pálné főméltóságú, Károlyi és Ürményi nagyméltóságú, Petrovics méltóságos (illustrissimus), Györgyi tekintetes ne-

mes és vitézlő, Simon pedig tekintetes úr volt. A halotti címerek rendszerint csak a halál pillanatában viselt címeiket és tisztségeiket tüntették fel. Ez alól csak a más szempontból is archaikus Györgyi címer jelent kivételt az 1847. évi országgyűlési követség említésével.<sup>29</sup> Viszonylag hosszabb szöveget találunk a Gyulai (1831), az Ürményi (1825), a Petrovics (1818), a Széchenyi (1860) és a Györgyi (1858) címeren. A többiek felirata rövidnek tekinthető (1830, 1873, 1874, 1876, 1876, 1877). A felsorolás tendenciát is jelez, ti. a halotti címerek feliratai a század folyamán lerövidültek, miközben a rövidítések is eltűntek belőlük.<sup>30</sup> (A 18. században a család által megrendelt hosszabb felirat rendszerint csak erős rövidítésekkel fért el a kijelölt helyen.)

A feliratok nyelve általában magyar.<sup>31</sup> A Petrovics címer latin nyelvét a címer viszonylagos koraisága (1818), Petrovics horvátországi származása és jogászdoktori mivolta kellően magyarázza. Természetesnek tekinthető Thurn und Taxis Mária Terézia, egy Magyarországon nem honosított családból származó osztrák–német hölgy címerének német nyelve, de nem meglepő ez a német környezetben élő cs. kir. tábornok, Gyulai esetében sem.

A halotti címerek feliratai nyomtatottak, kivéve a Györgyi címerét, amelynek ívelt vonalú festett arany felirata kifejezetten archaikus jellegű. Ugyancsak kissé régies hatásúak a Zichy és a Thurn und Taxis címer oválpajzsai is. A Trauttmansdorff címer plasztikusan megfestett cikornyás barokk pajzsai viszont valószínűleg a legkorszerűbb stílus, a historizmus jegyeit viselik magukon.

Külön érdekesség, hogy az utóbbi két, az Esterházy családhoz tartozó hölgy halotti címere mennyire elüt egymástól, noha mindössze két év van köztük. Különböznek méretükben, a papír minőségében, az ábrázolás stílusában, a felirat nyelvében, és a készítés technikájában is. Az előbbinél – egyedülálló módon – a címert nem az előnyomtatott lapra festették rá, hanem külön ráragasztották, ami nyilván lehetővé tette, hogy a nyomtatás és a festés ne egymást követő, hanem egyidejű munkafázist alkosson. A két címert mindenesetre oly nyilvánvalóan különböző helyen, különböző mesterek, különböző minta alapján készítették, hogy még a két Esterházy címer sem egyforma rajtuk. A Trauttmansdorff címer egyébként nagyobb méretével az összes többi címertől is elüt. A két nő kettős címere, azaz, hogy viselték férjük jelvényét is, nem meglepő, inkább gyakori jelenség (fordítva nem fordult elő). Némileg szokatlan viszont, hogy az asszonyok halotti címerén csak kevés utalás van a férjükre, illetve hogy Thurn und Taxis Maria Terézia, aki özvegyként halt meg, még férje nevét sem használta. Az arisztokraták címerén általában sisakdísz nem, hanem csak rangkoronát, illetve rangjelvényt (pl. hercegi palástot) találunk, kivéve a Gyulai címert, amelyen mindkettő szerepel. A nemesi rangúak címere viszont mindig sisakdíszszel ékes, kivéve az Ürményi címert, ahol lombkoronát

29 A címer szövegének ez a jellegzetessége egy folyamat utolsó állomásának tekinthető, amely során a szövegekből eltűntek a retrospektív család- és élettörténeti elemek. Vö. „a már említett Báthori Kristóf- (†1583) féle halotti zászlóval, illetve Rhédei János (†1768) halotti címerének szövegével.” Fordításban közli: Takács B. i. m. 1. jegyz. 71. „Nagyméltóságú és kegyelmes gróf kisérei Rhédei János úr címerei, aki a Rhédeiek legősibb családjából származott, Abának, Magyarország egykori királyának nemzetségéből veszi eredetét. Született 1713-ban, majd 35 éven át katonáskodásra szentelte életét. Különb-különb féle hivatalokat és méltóságokat töltött be, végül őfelsége aranykulcsos kamarása, a Helytartóság tábornokmestere volt, kitüntették a Mária Terézia katonai lovagrendnek, parancsnoka a nemesi testőrségnek, a Helytartótanács elnöke volt. Elhunyt 1768. esztendő január havának 10. Napján”.

30 Hasonló következtetést vont le Takács B. is a Debrecenben őrzött 14 nyomtatott szövegű halotti címerrel kapcsolatban. i. m. 1. jegyz. 69.

31 Uo. A debreceni címerek közül csak a 6 db 18. századi latin nyelvű. A 18. századi kolozsvári címerek közül csak kb. 10% magyar nyelvű, a 19. századiak viszont mind magyarul íródtak.

találunk. A festés minősége szerint a legkvalitásosabbnak érhetően a Károlyi és a Thurn und Taxis címert, míg a leggyengébb munkának a Györgyi, a Simon, és meglepő módon a Zichy címert találjuk.

A kisebb-nagyobb, főleg rajzi, színezési pontatlanságok ellenére (pl. Gyulai vagy Széchenyi címer) a halotti címerek meglehetősen megbízhatóak, ami annál is inkább érthető, mivel a család megrendelésére, elvárásai szerint készültek, és az elhunytat jól ismerő közönség szeme elé szánták azokat.

## ADATTÁR

### I. PETROVICS JÓZSEF (1752–1818)

70x52 cm nagyságú vízjeles papíron festett címer és nyomtatott szöveg. (A vízjelet a festés nagyrészt takarja.) Eredetileg az Egyetemi Könyvtár tulajdonában, majd a Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályára, végül 1989. X. 2-án, átadással a Legújabbkori Történeti Múzeum, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került. (Nyomtatványgyűjtemény ltsz. 94.32.)

*A halotti címer felirata a rövidítések feloldásával:*

ILLUSTRISSIMUS DOMINUS  
JOSEPHUS PETROVICH,<sup>1</sup>

S.(acrae) C.(aesarae) ET R.(egiae) A.(postolicae) MA(ies)T(ri)TIS CONSILIARIUS AULICUS, EXCELSAE TABULAE SEPTEMVIRALIS ASSESSOR,<sup>2</sup> AC REGIAE SCIENTIARUM UNIVERSITATIS HUNGARICAE VICE-PRAESES.<sup>3</sup>  
OBIIT PESTINI DIE 19<sup>a</sup> DECEMBERIS 1818. ANNO AETATIS 66.<sup>4</sup>

*Fordítása:*

Méltóságos Petrovics József úr a szent császári és apostoli királyi felség udvari tanácsosa, a nagytekintélyű Hétszemélyes Tábla bírója, és a Magyar Királyi Tudományegyetem alelnöke. Meghalt Pesten 1818. XII. 19-én, életének 66. évében.

*A címer leírása:*

Ezüsttel és vörössel csücskös vágott pajzs. Az ezüst mezőben vörös lábú és csőrű sas kiterjesztett szárnyakkal. A vörös mezőben hegyével fölfelé álló aranymarkolatú kard, amelyet két oldalról egy-egy arany pémaág fog közre. A sisaktakaró jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös. A sisakdísz megismétli a pajzs sas motívumát.

## JEGYZETEK

1. Petrovics Illés özvegye és fiai, Ferenc, Márton és József 1758. X. 23-án Mária Teréziától kaptak címeres nemeslevelet. (Liber Reg. XLV. 27.)
2. Petrovics jogi doktorátust szerzett. 1751-től a Báni Táblánál gyakornok, majd a Zágrábi Káptalan ügyésze és a Zágrábi Akadémia tanára, 1782-től a Horvát–Szlavon Ítéltábla, 1786-tól a Partiumi Ítéltábla ülnöke, 1806-tól a Báni Ítéltábla, 1809-től a Hétszemélyes Tábla bírója volt. (*Pauler Tivadar: A Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem története I–II.* Bp. 1880. I. 157.; *Szinnyei J.: X. köt.* 1068. Udvari tanácsosságának kelt: nemi ismert.)
3. Petrovics 1777-ben a nagyszombati egyetem Budára helyezésekor került az egyetemre, mint a természetjog, valamint a nemzetközi és magyar közjog rendes tanára. 1782-ben a Zágrábi Akadémia igazgatója lett, majd 1811-ben nevezték ki a pesti egyetem alelnökének (Uo. *Kosáry Domonkos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Bp. 1983. 512–513.)
4. Életrajzai szerint 1751-ben, a halotti címer szerint 1752-ben született.

### 2. ÜRMÉNYI ÜRMÉNYI JÓZSEF (1741–1825)

74x53 cm nagyságú vízjeles merített papíron nyomtatott szöveg és festett címer.<sup>1</sup> A papírlap a kiszögezés nyomait mutatja. A vízjelet a festés nagyrészt takarja (... ET). Eredetileg az Egyetemi Könyvtár tulajdonában,<sup>2</sup> majd a Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályára, végül 1989. X. 2-án, átadással a Legújabbkori Történeti Múzeum, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került. (Nyomtatvány-gyűjtemény ltsz. 94.33.)

*A halotti címer szövege:*

NAGY MÉLTÓSÁGU ÜRMÉNYI  
ÜRMÉNYI JÓZSEF,<sup>3</sup>  
SZENT ISTVÁN APOSTOLI KIRÁLY JELES RENDÉNEK  
NAGY KERESZTES VITÉZE,<sup>4</sup>  
TSÁSZÁRI KIRÁLYI KAMARÁS, VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOS,<sup>5</sup>

ÉS STATUS MINISTER,<sup>6</sup> TEKÉNTETES NEMES FEJÉR VÁRMEGYE  
FŐ-ISPÁNJA, ÉS A PESTI KIRÁLYI MAGYAR FŐ OSKOLA ELŐLÜLŐJE<sup>7</sup>  
Ő EXCELLENTZIÁJA,  
MEGHALT VÁL MEZŐ VÁROSÁBAN 1825<sup>-diki</sup> SZENT IVÁN HAVÁNAK 8<sup>dik</sup> NAPJÁN,  
ÉLETÉNEK 84<sup>dik</sup> ESZTENDEJÉBEN.<sup>8</sup>

*A címer leírása:*

Arannyal szegett csücskös pajzson ezüst mezőben zöld téren kék ruhás, ezüst kötényes, aranyderekú, fehér inges hajadon kinyújtott jobb kezében három természetes piros rózsaszálat, bal kezében zöld palmaágot tart. A pajzsot, amelyen lombkorona fekszik, a Szent István Rend aranylánca fogja körül.<sup>9</sup>

JEGYZETEK

1. A halotti címer egy másik példánya az O. SZ. K. Plakát- és Kisnyomtatvány Tárában c. 158. leltári számon található.
2. A halotti címeren kerek bélyegző fekete lenyomata látszik. Körirata feloldva: Reg(iae) Scient(ia-rum) Universit(as) Hungaricae Biblioth(eca). A pecsétkép az egyetem címere: vágott pajzs felső mezőjében hármás halmon kettős kereszt, amelynek két oldalán *M(aria) T(erézia)* betűk. Az alsó mezőben pajzstalp fölött könyökben hajlított kar könyvet tart. A pajzson a Szent Korona fekszik.
3. Az Ürményi (Ilmér) ősi nemesi család, amely a nevét és az előnevét a Nyitra vm.-i Ürmény (Ilmér) településről vette. Ürményi József Ürményi István kancelláriai hivatalnok és Motesiczky Borbála harmadik fiaként 1766-ban királyi ügyész, 1769-ben ítélmester, 1773-ban udvari kamarai, 1774-ben magyar kancellári tanácsos, 1780. VI. 19-től 1782-ig Pest vármegye adminisztrátora, 1782. III. 1-től 1785-ig Bihar vármegye főispánja, 1785. III. 18-tól 1790. III. 18-ig a Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars vármegyék területét magában foglaló nyitrai kerület főispánja (commissarius), 1795. júliusig királyi személynök, 1790. II. 12-től Pest vármegye főispánja, 1790. III. 19-től Bács vármegye adminisztrátora, 1801-től 1806. IX. 6-ig Galícia kormányzója, 1802. IV. 4-től haláláig Fejér vármegye főispánja, 1806. IX. 6-tól 1825. I.-ig országbíró volt. (*Kazinczy Ferenc: Ürményi József. Felső Magyarországi Minerva 1826/2. 643–48., Nagy I.: XI. köt. 429–430., Szinyey J.: XIV. köt. 693–695.*) Főispáni tisztségeit pontatlanul közli: *Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp. 1994.*
4. A rend lovagkeresztjét 1775-ben Mária Teréziától, az esztergomi érsekség területéről leválasztandó új püspökségek szervezése körül kifejtett tevékenységéért, a középkeresztet, mint személynök 1790. II. 18-án II. Lipóttól, a nagykeresztet pedig országbíróként 1808. I. 24-én I. Ferentől kapta. (Névjegyzék: 19. [174. szám], 31. [252. szám], 39. [334. szám].)
5. 1785-ben, mint a nyitrai kerület királyi commissarius lett valóságos belső titkos tanácsos. A kamarásságának kelte ismeretlen. (Uo., mint a 3. jegyzet.)
6. 1825 januárjában államminiszteri címmel és kegydíjjal vonult nyugállományba 59 évi hivatali szolgálat után. (Uo.)
7. 1777-ben a Ratio Educationis egyik szerzője, 1791-ben az országgyűlés tanügyi rendszeres bizottságának, 1806-ban pedig az egyetemnek lett elnöke. (A magyar nevelés története. Szerk.: *Horváth Márton* Bp. 1988. I. köt. 149., 216., 223.)
8. 1741. XII. 6-án született és 1825. VI. 8-án halt meg. 1825. VI. 13-án Válon az általa építtetett templomban temették el. Agárd és Vál településekre (Fejér vm.) 1775. XII. 15-én Mária Teréziától kapott adománylevelet. (Uo. mint a 3. jegyzet.)
9. A halotti címer ábrázolása a rendjel feliratait nem jelzi.

3. KISFALUDI KISFALUDY KÁROLY (1788–1830)

81,5x57 cm nagyságú papírlapon nyomtatott szöveg és festett címer, a kiszögezés nyomaival. A pozsonyi Lanfranconi gyűjteményből került a Magyar Nemzeti Galériába, majd onnét 1989. X. 2-án a múzeum tulajdonába. (Nyomtatványgyűjtemény ltsz. 94.34.)

*A halotti címer felirata:*

KISFALUDI  
KISFALUDY KÁROLY<sup>1</sup>  
született február 6-án 1788,  
meghalt november 21-én 1830.<sup>2</sup>

#### A címer leírása:

Csücskös pajzs kék mezejében zöld hármashalmon zárt arany koronán álló fekete holló felemelt lábában hátradöntött ezüst kettős keresztet tart.<sup>3</sup> A sisaktakaró jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös. A sisakdísz: sisakkoronából kinövő három ezüst struccotoll. A címerpajzs mögött jobb és bal oldalról 2-2 aranyszegélyes és arany csücsös sárga zászló, 1-1 arany ágyúcső, alatta pedig 7 db ágyúgolyó van.<sup>4</sup>

#### JEGYZETEK

1. A régi nemesi családhoz tartozó Kisfaludy Mihály (1744–1826) Győr vármegyei főszolgabíró és Sándorfy Anna ötödik fiaként hatévi katonáskodás után mint költő, novellaszerző, drámaíró és festő működött. 1822-től az Auróra című folyóirat szerkesztője, 1830-ban az OMGE titkára lett. 1830. XI. 17-én megválasztották az akkor alakult MTA nyelvészeti szakosztályának rendes tagjává. Bars és Bereg vármegyéek táblabírája volt. (*Nagy I.*: VI. köt. 263., *Szimyey*: VI. köt. 400–405., *Életrajzi Lexikon* I. köt. 921.)
2. Téten (Győr vm.) született, Pesten halt meg, és 1830. XI. 23-án itt is temették el, a Váci úti temetőben. Az életrajzai születésének dátumát rendszerint II. 5-re teszik. (Uo., *Révay Lexikon* XI. köt. 679.)
3. A család eredeti, Zsigmond király által 1419. I. 8-án Passauban adományozott címerében a holló ezüst mezőben korona nélküli fekete hármashalmon arany latin keresztet tart. A módosulásokat nyilván a magyar címer motíválhatta. (*Siebmacher*: 317. [263. tábla], Turul. 1884/3. 105.)
4. A címer mögötti trófeumok Kisfaludy Károly katonai pályájára utalnak. 1803-ban a győri katonai nevelőintézetbe került. Részt vett a napóleoni háborúkban. 1804. X. 1-jén (a 32. gyalogezredben) kadét, 1805. IX. 1-jén zászlótartó, 1809. II. 16-án alhadnagy, 1809. VIII. 23-án főhadnagy lett, majd 1811. VIII. 15-én kilépett a hadseregből. (Uo. mint az 1. jegyzet.)

#### 4. MAROSNÉMETHI ÉS NÁDASKAI GRÓF GYULAI IGNÁC (1763–1831)

78x62 cm nagyságú papírlapon nyomtatott szöveg és festett címer. A papírlapon a kiszögezés és gertyaviasz nyomaival. Antikváriumi vétel 1993-ban. (Nyomtatványgyűjtemény ltsz. 94.30.)

#### A halotti címer szövege a rövidítések feloldásával:

IGNATZ GRAF GYULAI  
von MAROS-NÉMETH und NADASKA<sup>1</sup>

k.(aiserlicher) k.(öniglicher) wirkl.(icher) Geheimer-Rath und Kämmerer,<sup>2</sup> G(oldenen) V(lieses O.(rdens) Ritter, M(aria) T(heresia) O.(rdens) Command.(eur) / U(ngarische) S(tephan) O.(rdens), Ö(esterreichische) L(eopold) O.(rdens) R(ussische) A(lexander) N(ewski) O.(rdens) Gr.(osses) Kreuz, P(reussischer) R(oter) A(dler) O.(rdeus) I.Cl.(asse), B(ayerische) M(aximilian) I(oseph) O.(rdens) und G(rossfürst) H(essische) L(udwig) O.(rdens) Ritter, / BANUS von Croatia Dalm.(atien) und Slav.(onien), k.(aiserlich) k.(öniglicher) F(eld) Z(eug) M.(eister) und Hof-Kriegsraths/Praesident. Inhaber des Inf.(anterie) Reg.(iments) N(ume)ro 60 und Gr(änzer)n. Reg.(iment) N(ume)ro 10 und 11.<sup>3</sup> / Gestorben den 11 ten Nov.(ember). 1831.<sup>4</sup>

#### Fordítása:

Marosnémeti és nádaskai Gyulai Ignác gróf császári királyi valóságos titkos tanácsos és kamarás, az Aranygyapjas REnd lovagja, a Mária Terézia Rend középkeresztese, a magyar István Rend, az Osztrák Lipót Rend és az orosz Alexander Nyevszkij Rend nagykeresztese, a Porosz Vörös Sas Rend 1. osztályának, a bajor József Miksa Rend és a Hesseni Nagyhercegség Lajos Rendjének lovagja, Horvát-Szlávnországi és Dalmáciai bánja, császári királyi tábornagy és az Udvari Haditanács elnöke. A 60. gyalogezred és a 10. és 11. határhozrend tulajdonosa. Meghalt 1831. november 11-én.

#### A címer leírása:

Grófi koronával fedett, négyelt csücskös pajzs boglárpajzsral, amelynek fehér(!) mezejében kétfarkú ágaskodó arany oroszlán első lábában rostélyos fémsisakot tart.<sup>5</sup> A nagypajzs 1. és 4., kék mezejében páncélos kar kivont görbe kardot tart.<sup>6</sup> A 2. és a 3., vörös mezőben természetes csücsös sziklán fél lábán álló fehér galamb, csőrében zöld olajfaággal. A sisaktakaró jobbról ezüst-kék, balról arany-vörös.<sup>7</sup> A sisakdísz: sisakkoronából kinövő két fekete sasszárny, amely a boglárpajzson lévőhöz hasonló oroszlánt fog közre.

A címerpajzson alul rendjelek függenek.

I. Középen: Aranygyapjas Rend arany rendi láncon.<sup>8</sup>

II. Fölötte: Katonai Mária Terézia Rend középkeresztje vörös szegélyű fehér szalagon.<sup>9</sup>



III. Az Aranygyapjas Rend jelvényétől balra: Magyar Királyi Szent István Rend nagykeresztje zöld szegélyes vörös szalagon.<sup>10</sup>

IV. Az előbbtől balra: a Porosz Vörös Sas Rend lovagkeresztje két sárga sávós fehér szalagon.<sup>11</sup>

V. Az előbbtől balra: a Szent Alexander Nyevszkij Rend keresztje vörös szalagon.<sup>12</sup>

VI. Az Aranygyapjas Rend jelvényétől jobbra: az Osztrák Császári Lipót Rend nagykeresztje fehér szegélyes vörös szalagon.<sup>13</sup>

VII. Az előbbtől jobbra a Maximilian Joseph Katonai Rend lovagkeresztje fekete szalagon két fehér és két kék sávval.<sup>14</sup>

VIII. Az előbbtől jobbra a Hesseni Lajos Rend lovagkeresztje vörös szegélyes fekete szalagon.<sup>15</sup>

## JEGYZETEK

1. A Gyulai család 1586-ban kapta a nemességet, 1694. VI. 2-án a bárói és 1701. I. 13-án (Bécsben) a grófi címet, (Liber Regius Transs. III. 18.). Előnevét Hunyad vármegyei helységekről vette. Gyulai Ignác, gr. Gyulai Sámuel (1773–1802) tábornok és br. Bornemissza Anna fia, 1781-ben hadapródként lépett be apja ezredébe. 1788-ban a II. bánáti határőrezredben lett őrnagy. Részt vett a török háborúban, majd 1792-től a francia háborúkban. 1790-ben alezredes, 1795-ben a Benyovszky gyalogezrednél ezredes, 1797-ben tábornok. 1800-ban altábornagy, 1805-től hadtestparancsnok, 1806-tól haláláig horvát bán, 1813-ban tábornagyal, 1815-ben Ausztria katonai parancsnoka, 1816-ban a Határőrkerület polgári kormányzója, 1823-ban Csehország, 1829-ben Bécs katonai parancsnoka, végül 1830-ban a császári királyi Udvari Haditanács elnöke lett. (*Wurzbach*: VI. köt. 77–80., *Szinnyey*: IV. köt. 140–141., *Nagy I.*, IV. köt. 488–489.)
2. 1806-ban, horvát bánként lett valóságos belső titkos tanácsos. (Uo.) Kamarásságának kelte ismeretlen.
3. 1801-ben lett a 60. gyalogezred tényleges, és horvát bánként 1823-ban a 10. és a 11. báni határőrgyalogezred névleges tulajdonosa. (Schematismus für des k. und k. Heer und für die k. und k. Kriegsmarine für 1913. Wien, 1912. 622., 1541.)
4. 1763. IX. 11-én Nagyszebenben született, Bécsben halt meg és Zágrábban temették el.
5. A bárói diploma szerint vörös ruhás kar aranymarkolatú görbe kardot tart, míg a grófi címerben a mező színe arany és a kard hegyén egy török fej van. (Uo.) A halotti címer ábrázolása tehát pontatlan. (Téves címert közöl Nagy Iván IV. 486. és Gudenus I. színes képtáblája.)
6. A bárói diploma szerint vörös ruhás kar aranymarkolatú görbe kardot tart, míg a grófi címerben a mező színe arany és a kard hegyén egy török fej van. (Uo.) A halotti címer ábrázolása tehát pontatlan. (Téves címert közöl Nagy Iván IV. 486. és Gudenus I. színes képtáblája.)
7. A színek helyesen jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös. (Uo.)
8. 1830-ban lett tagja a Rendnek. (La Toison d'or (Ginq Siecles d' Art et d' Historie Exposition 14 juillet 30 septembre 1962 Catalogue Brügge 1962. 64. (no. 920.))
9. A Rendet 1758. XII. 12-én Mária Terézia alapította három osztállyal. Gyulai 1793. X. 13-án kapta meg a lovagkeresztet, és 1800-ban a gümburgi (1799. V. 24.) és a krumbachi (1800. VI. 11.) helytállásáért a középkeresztet. (*Felszeghy F.*: 210. [362. szám], 222. [526. szám].) A rendjel, amelynek itteni ábrázolása a feliratát „*FORTITUDIN*” nem jelzi, a 2. világháború végén a Hadtörténeti Múzeumból eltűnt. *Mukai Ágnes*: A katonai Mária Terézia Rend emlékei múzeumunkban. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. 1987/2. 193–255.
10. A Rendet 1764. V. 5-én Mária Terézia alapította három osztállyal. Gyulai 1831. IX. 5-én 50 éves katonai szolgálati évfordulójára kapta. (Névjegyzék 56. [663. szám] IV. köt. 141.) Az ábrázolás a rendjel feliratát: „*Publicum Meritorum Praemium*” nem jelzi.
11. Vilmos György Brandenburg-Bayreuth örökös hercege 1705-ben alapította öt osztállyal. Gyulai 1814-ben kapta III. Frigyes Vilmos porosz királytól. (Ua. mint az I. jegyzet). A halotti címer szövege I. osztályt említ, de az ábrázolt rendjel 3. osztályú lovagkereszt.
12. Katalin cárnő alapította 1725-ben. Gyulai 1814-ben kapta I. Sándor cártól. (Uo.)
13. I. Ferenc 1808-ban II. Lipót tiszteletére alapította. Gyulai 1814-ben azért kapta, mert 1814. II. 1-jén a briennei ütközetben rohammal elfoglalta az Aube-hídfőt. Az ábrázolás a rendjel feliratát „*integritati et merito*” nem jelzi, míg a középmező monogramját: *F*(ranciscus) *I*(mperator) *A*(ustriae) tévesen *L*(eo)*P*(oldus)-nak írja. (Uo.)
14. 1806-ban alapította a bajor király három osztállyal. Gyulai 1814-ben kapta. (Uo.)
15. Lajos hesseni nagyherceg alapította 1807-ben öt osztállyal. Gyulai 1814-ben kapta. (Uo.) (A Gyulai által szintén birtokolt osztrák „ágyúkereszt”, mint tömegkitüntetést a halotti címer nem ábrázolja.)

## 5. GYÖRGYI MIHÁLY (1783–1858)

75x53 cm nagyságú papíron arany betűkkel festett szöveg és címer a kiszögezés nyomaival. Magántulajdonból vásárolva 1964-ben. (Oklevélgyűjt. ltsz. 3400.)

*A halotti címer szövege a rövidítések feloldásával:*

Tekintetes Nemes és Vitézlett  
Györgyi Mihály<sup>1</sup>  
Ur egykor több N(emes) V(ár)m(egyéne)k Tábla  
Bírāja és N(emes Sz.(abad) K.(irályi) Győr Városának  
1847<sup>ik</sup> évi Orsz.(ág) Gyűl:(ési) követe,<sup>2</sup>  
megholt 1858<sup>ik</sup> évi Aprilis 22<sup>én</sup>,  
életének 75<sup>ik</sup> évében.

*A címer leírása:*

Arannyal szegett tárcsapajzson kék mezőben zöld téren természetes (fehér) színű lovon vágató vörös ruhás, sárga csizmás, kalpagos lovas lándzsával ledöfi a lába alatt vonagló sárkányt. (Szt. György?) A sisaktakaró jobbról arany-fekete, balról ezüst-kék. A sisakdísz: sisakkoronából kinövő kiterjesztett szárnyú fekete madár csőrében arany gyűrűvel.<sup>3</sup>

## JEGYZETEK

1. Családi leszármazása nem ismert, de valószínű, hogy Györgyi Pálnak, Győr vm. első alispánjának (†1828. VI. 6.) rokonságához tartozott (*Szinnyey*: IV. kötet 100.) Györgyi Mihály (1793–1858) győri gabonakereskedő és választópolgár 1847. X. 14-től a Győri Gőzmalom Rt. első igazgatója, 1845-től 1847. X. 31-ig a Győri Kölcsonösen Biztosító Egylet elnöke, 1845. V. 26-tól a Győri Színházegylet választmányának tagja.
2. 1847. X. 25-én Hergeszell Ferenc tanácsokkal együtt választották országgyűlési követté, 1848. V. 22-én viszont alulmaradt a főbíró választáson. (*Balázs Péter*: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Bp. 1980. 125., 43., 83., 146., 131., 236.)
3. A címert a címergyűjtemények nem ismerik.

## 6. SÁRVÁRI ÉS FELSŐVIDÉKI GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN (1791–1860)

81x58 cm nagyságú papírlapon nyomtatott szöveg és festett címer.<sup>1</sup> Valószínűleg az 1860. IV. 30-i Pesten tartott gyászünnepélyre készült. A pozsonyi Lanfrancani gyűjteményből került a Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályára, majd 1989. X. 2-án a múzeum tulajdonába. (Nyomtatványgyűjt. ltsz. 94.30.)

*A halotti címer szövege a rövidítések feloldásával:*

SÁRVÁRI – FELSŐVIDÉKI  
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN,<sup>2</sup>  
PÖLÖSKE VÁRÁNAK ÖRÖKÖS KAPITÁNYA,<sup>3</sup>

Cs.(ászári) K.(irályi) VAL.(óságos) BELSŐ TITKOS TANÁCSOS<sup>4</sup> ÉS ARANYKULCSOS,<sup>5</sup> A MAGYAR TUDOM.(ányos) AKADEMIA IGAZGATÓ ÉS TISZTELETI TAGJA,<sup>6</sup> SZÜL.(etett) 1791. SEPT.(ember) 23. – MEGHALT 1860. APR.(ilis) 8.<sup>7</sup>

*A címer leírása:*

Grófi koronával fedett négyelt kerekalpú tárcsapajzs boglárpajzssal, amelyet szintén grófi korona fed. A boglárpajzs kék mezéjében zöld hármashalmon kiterjesztett szárnyú fehér galamb vörös csőrében arany gyűrűt tart.<sup>8</sup> A nagypajzs 1. és 4., vörös mezéjében zöld hármashalom középsőjéből ezüst kettős kereszt emelkedik ki.<sup>9</sup> A 2. és a 3., kék mezőben lebegő arany korona fölött, a mező jobb felső sarkában sugárzó arany nap felé fölörpülő arany sas.<sup>10</sup> Címertartó: Kétoldalt 1–1 arany sas, amelyek egyik lábukkal a pajzsot tartják, a másik lábukkal pedig a „*Si Deus pro nobis, quis contra nos*” jelmondat feliratszalagján állnak.<sup>11</sup> A címerpajzsról rendjelek függenek: I. (jobbszélén) a Szent Vlagyimír Rend IV. oszt. keresztje rózsaszín szegélyes kék mellszalagon.<sup>12</sup> II. a Szent Ferdinánd Rend III. oszt. keresztje az előbbihez hasonló mellszalagon.<sup>13</sup> III. (középen) a porosz „Pour le Merite” Rend II. oszt. keresztje fehér (ezüst) szegélyes fekete nyakszalagon.<sup>14</sup> IV. Szent Móric és Lázár Rend IV. osztályú keresztje zöld szalagon.<sup>15</sup> V. Osztrák Hadseregkereszt (ágyúkereszt) fekete szegélyes sárga mellszalagon.<sup>16</sup>

## JEGYZETEK

1. A halotti címer további példányai az O. Sz. K.-ban, a Közlekedési Múzeumban, a győri Xantus János Múzeumban és a nagycenki Kastélymúzeumban találhatóak. Az utóbbi példány szövege csak a születés és a halál dátumára szorítkozik (a születés napját helyesen IX. 21-re teszi). A címerrajz pontosabb, de nem ábrázolja Széchenyi rendjeleit.
2. A Széchenyi név a Nógrád vm-i Szécsény mezővárosról ered. A sárvári és felsővidéki uradalmat Széchenyi (I.) György (1592–1695) esztergomi érsek szerezte meg, de nemesi előnévként csak Széchenyi Ferenc (István apja) vette fel. A címet és a nemesi címet Széchenyi (I.) György és Lőrinc 1629. XI. 26-án II. Ferdinándtól, a grófi címet és címet Széchenyi (III.) György 1697. III. 30-án I. Lipóttól kapta. (*Nagy I.*: X. köt. 518–524., MNZS: I. köt. 227.) Széchenyi István gr. Széchenyi Ferenc és Festetich Julianna grófnő negyedik fiaként 1809. IV. 16-tól mint főhadnagy, 1813. VII. 1-től mint 2. osztályú, 1813. X. 20-tól pedig mint 1. osztályú százados (kapitány) részt vett a napóleoni háborúkban, de 1826. IV. 15-én rendfokozat nélkül kilépett a hadseregből. A Nemzeti Kaszinó alapítója és igazgatóságának tagja, 1827–1830 között a lóversenyszervező Pályafuttatási Társulat, 1830. VI. 11.–1831. VI. között az Állattenyésztő Társaság elnöke, 1831. XI. 21.–1848-ig Pest város választópolgára, 1832. II. 28.–1848-ig a Lánchíd Társaság alelnöke, 1833. VI. 20.–1842-ig Al-Duna Szabályozási királyi biztos, 1838. XII. 26-tól 1848-ig a Pesti Gőzmalom Rt. elnöke, 1840. XII. 27.–1848-ig a Pesti Testgyakorló Intézet egyik igazgatója, 1840. X. 11.–1848. IX-ig a Sopron-Vasi Szederegylet, 1842–1848-ig a Pesti Lovaregylet elnöke, 1844. XII. 22.–1845. III. 16-ig a Gyáralapító Társaság alelnöke, 1845. VIII. 16.–1848. III-ig az Országos Közlekedésügyi Bizottság elnöke, helytartósági tanácsos, 1845. XI. 30.–1848-ig a Buda-Pesti Tunnel Társaság elnöke, 1846. IV. 6.–1847. I. 19-ig a Balatoni Gőzhajózási Társaság elnöke, 1847. X. 18.–1848. IV. 11-ig Moson vármegye országgyűlési követe, 1848. III. 23.–1848. IX. 4-ig közmunka és közlekedési miniszter. Ezenkívül több mint 20 vármegye táblabírája, Sopron, Győr, Buda, Arad, Szeged, Debrecen díszpolgára, a királyi Magyar Természettudományi Társulat tiszteletbeli tagja. (*Gazda István*: Széchenyi napjai. Bp. 1991., Széchenyi és kora. Szerk.: *Éri István* Bp. 1991.)
3. Széchenyi (II.) György (István úknagyapja) 1684-ben lett Pölöske (Zala vm.) kapitánya és 1696-ban örökös kapitánya (*Nagy I.*: X. köt. 520.). Széchenyi István 1821. I. 13-án jutott Pölöske birtokába a testvéreivel kötött osztályegyezséggel (Uo. mint a 2. jegyzet. 18.)
4. V. Ferdinánd a Helytartótanácon belül felállított Országos Közlekedésügyi Bizottság elnökévé ki-nevezve 1845. VIII. 16-án adta a valóságos belső titkos tanácsosi rangot (Uo. 106.).
5. 1825. V. 10-én, az uralkodót X. Károly francia király koronázásán képviselő Esterházy Pál herceg mellé nevezték ki (aranykulcsos) kamarásnak. (Némely újabb keletű közléssel ellentétben ez alkalommal nem kapta meg a Szentlélek Rendet) (Uo. 24., Széchenyi és kora 43.).
6. Az Akadémiaának egyik alapítója, alapításától (1830. XI. 17.) igazgatósági tagja (alelnöke) és 1838. IX. 27-től a 2. osztály tiszteleti tagja. 1834. VIII. 25-től ugyancsak tiszteleti tagja volt a Bajor Királyi Tudományos Akadémiaának is (Uo.).
7. A születési anyakönyv szerint 1791. IX. 21-én született Bécsben valószínűleg a Wilczek palotában (ma: Löwelstrasse 6.) (*Szentkirályi Elemér*: Kalauz Széchenyi István megismeréséhez. Bp. 1987. 88–92.). Széchenyi 1860. IV. 8-án hajnalban lett öngyilkos a dóblingi Georgen Elmegyógyintézetben. 1860. IV. 11-én du. 4 órakor, hatósági intézkedésre a tervezettnél 24 órával korábban temették el a nagycenki családi sírboltban (Uo. 140–141.).
8. Az eredeti Széchenyi címerkép, de az ábrázolás zöld babérkoszorú helyett tévesen mutat arany gyűrűt a galamb csőrében (MNZS: I. köt. 227.).
9. A grófi címernek a magyar címerre utaló bővítménye.
10. A grófi diploma szerint a korona zöld dombon fekszik, a sas pedig természetes színű (Uo. mint a 8. jegyzet).
11. „*Ha Isten velünk, ki ellenünk*” jelmondat Széchenyi (I.) György, mint veszprémi püspök címeréből ered.
12. A 4 osztályos Szent Vlagyimír Rendet II. Katalin 1782-ben alapította. Széchenyi Sándor cártól kapta 1813. X. 20-án, a lipcsei csatában való részvételéért. A rendjel eredeti szalagdíszje vörös, a szélén két fekete sávval. Az ábrázolás a rendjel középmezéjének „C. B.” (=Szent Vlagyimír) monogramját nem jelzi. *Pandula Attila*: Gróf Széchenyi István kitüntetései. In: *Pétervári András* szerk.: Széchenyi István tudományos emlékülés előadásai. Keszthely 1991., Ua. Katonaévek, ki-tüntetések, Rubicon 1991/7. 20.
13. A 3 osztályos nápolyi „Szent Ferdinánd és az Érdem” Rendjét IV. Ferdinánd nápolyi király alapította 1800-ban. Széchenyi 1815. VII. 14-én kapta. A rendjel ábrázolása torz (eredeti szalagszíne kék vörös szegéllyel), és a „*Fidei et Merito*” feliratát sem jelzi (Uo.).

14. A 2 osztályos rendjelet II. Frigyes porosz király 1740-ben alapította. Széchenyi 1814. V. 30-án, a párizsi béke megkötésének napján kapta III. Frigyes Vilmos porosz királytól. Az ábrázolás a rendjel feliratát és a máltai kereszt szárai között elhelyezkedő (porosz) sasokat nem mutatja (Uo.).
15. A Szent Móric és a Szent János lovagrend egyesítésével 1752-ben született 5 fokozatú rendjel. Széchenyi I. Viktor Emánuel szárd királytól, akinél diplomáciai küldetésben járt, 1814 májusában kapta Torinóban (Uo.).
16. A kitüntetést I. Ferenc alapította 1814-ben, az 1813–14-ben a franciák elleni háborúban részt vett katonák részére. Az ábrázolás a kitüntetés feliratát: „*Grati Princeps et patria Franc. Imp. Aug.*” nem jelzi. Széchenyi 1814. X. 18-án a lipcsei csata évfordulóján kapta meg (Uo.). (Széchenyi kitüntetései a II. világháború során eltűntek.)

#### 7. SIMON FLORENT (1803–1873)

67,5x48,5 cm nagyságú papírlapon nyomtatott szöveg és festett címer. Vétel 1987-ben Pastinszky Miklós gyűjteményéből. (Plakátgyűjtemény ltsz. 87.23.1.)

A halotti címer felirata:

Tekintetes  
SIMON FLORENT Úr  
Megg halt Pesten, 1873. november 24-én  
élte 70-ik évében.<sup>1</sup>

A címer leírása:

Kékkel és vörössel hasított csücskös pajzs. A jobb oldalon kék mezőben zöld téren természetes színű szőlőtőke 3 piros szőlőfürttel. Bal oldalon vörös mezőben zöld téren ágaskodó arany oroszlán, amely jobb mancsával szablyát emel, a baljában vörös színű, csukott könyvet tart. A sisakdísz sisakkoronából kinőve megismétli az oroszlán motívumot. A sisaktakaró jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.<sup>2</sup>

#### JEGYZETEK

1. A családi leszármazása nem ismert. *Kempelen Béla* (IX. köt. 359–365.) pl. 83 Simon nevű nemesi családot sorol fel.
2. Simon Florent szerb származású volt és 1804. X. 26-án született Cegléden. A 30-as években Pesten nyitott ügyvédi irodát. Részt vett a reformkor egyleti életében, így pl. tagja volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek. 1848-ban a pesti nemzetőrség kapitánya, 1861-ben pedig a fővárosi képviselő-testület tagja lett (Magyarország és a Nagyvilág. 1873. 48. szám, *Szinyey*: XII. köt. 1050–51.). A címert a címergyűjtemények nem ismerik.

#### 8. HERCEG THURN UND TAXIS MÁRIA TERÉZIA (HERCEG ESTERHÁZY PÁLNÉ) (1793–1874)

68,5x52,5 cm nagyságú gyászkeretes kékes színű papíron nyomtatott szöveg és címer, a kiszögezés nyomaival. Pastinszky Miklós gyűjteményéből 1987-ben vásárlás útján került a múzeum tulajdonába (Plakátgyűjt. ltsz. 87.22.).

A halotti címer felirata:

Maria Theresia  
Fürstin Esterházy-Galántha,  
geborne Prinzessin Thurn und Taxis,<sup>1</sup>  
Sternkreuz-ordens und Palast-Dame,<sup>2</sup>  
Gestorben am 18. August(us) 1874.<sup>3</sup>

Fordítása:

Mária Terézia, galántai Esterházy hercegnő, született Thurn und Taxis hercegnő, csillagkeresztes és palotahölgy. Meghalt 1874. augusztus 18-án.

#### A címer leírása:

Két ovális pajzsból összetett címer. A jobboldali az Esterházy család címere négyelt pajzsban fekete boglárpajzsral, amelyben arany „L” betű van, rajta pedig hercegi korona. A nagypajzs 1., két mezéjében arany koronán vörössel fegyverzett ágaskodó koronás arany griff, jobbában aranymarkolatú görbe kardot, baljában három szál fehér rózsát tart. A 2., arannyal szegett kék mezőt két ezüst balharánt pólya osztja fel, amely pólyákat a jobb felső és a bal alsó sarokban egy-egy befelé forduló ezüst holdsarló kíséri. A 3., arany mezőben fekete kétfejű sas, mindkét fején arany koronával. A 4. mező vörössel és ezüsttel vágott, ahol a vörös mezőben a vágásból növekvő koronás arany oroszlán jobbában 3 szál fehér rózsát tart, míg az ezüst mezőben 3 ötszirmú vörös rózsza található.<sup>4</sup> A baloldali címer a hg. Thurn und Taxis családé, amely 6 mezőre és hercegi koronával fedett kék boglárpajzsra oszlik. Az utóbbiban jobbról balra egy ezüst borz fut keresztül.

Az 1. és 4., ezüst mezőben, kék kapuval és ablakokkal bíró pártázott vörös torony áll, amely mögött keresztbe vetve két aranyliliomos kék királyi jogar van. A 2. és 3. és a 6., arany mezőben kékkel fegyverzett ágaskodó vörös oroszlán kék koronával a fején. Az 5., vörös mezőben ezüst posztónyíró olló látható.<sup>5</sup> A két címert hercegi koronával fedett hercegi palást fogja össze.

#### JEGYZETEK

1. Mária Terézia hercegnő Thurn und Taxis Sándor Károly (1770–1827) regensburgi székhelyű arisztokrata leányaként 1812. VI. 17-én ment feleségül az Esterházy család frankói ágához tartozó Esterházy Pál (Antal) hercegehez (1785. III. 11. – Regensburg 1866. V. 21.) (*Gudenus J.*: I. köt. 357.). A Thurn und Taxis család 1695-ben kapta a birodalmi hercegi címét (*Nagy I.*: XI. köt. 187.). Az Esterházy család a galánthai előnevét a 16. század közepén S(z)erházi Benedek fia Ferenc használta először, anyja galántai Bessenyei Ilona után. A család 1613. IV. 10-én bárói, 1616. VI. 24-én grófi, 1687. XII. 7-én pedig Esterházy Pál, elsőszülöttségi alapon öröklődő birodalmi hercegi címet kapott I. Lipót császártól. 1712. III. 23-án a hercegi rangot, pénzverési és nemesítési joggal kiegészítve kiterjesztették az egész fiágra, majd 1783. VII. 21-én valamennyi családtagra is (*Gudenus I.*: 352.). Esterházy Pál herceg diplomáciai pályán mozgott és 1848-ban ő volt a Batthyány-kormányban a király személye körüli miniszter.
2. A Csillagkeresztes Dámák Rendjét II. Ferdinánd király özvegye, Eleonóra császárné 1668. IX. 18-án alapította ősnemes katolikus hölgyek számára. A palotahölgyeket a csillagkeresztesek közül választotta a császárné. A hercegnő kitüntetésének dátuma nem ismert.
3. Mária Terézia 1793. VII. 6-án született (*Esterházy J.*: 133.). A *Gothai almanach* és *Nagy I. szerint* (XI. köt. 187.) 1794-ben, *Gudenus J.*: I. köt. 357. szerint pedig 1783. VI. 6-án született. Bécs–Hütteldorfbán halt meg és Kismartonban temették el (Uo.).
4. A hg. Esterháziak újabb, 1804-ben kapott bővített címere. A boglárpajzs „L” (=Leopoldus) betűje Lipót császárra, a hercegi cím adományozójára utal. Az 1. mező az Esterházyak ősi címere, amelyben a vörös helyett tévesen fehérnek ábrázolt rózsza régies vonás, mert a 19. században ezt többnyire elhagyták (lásd 9. címer). A 2. mező az Edelstetteni apátság címerével azonos, ugyanis Esterházy Miklós (1765–1833) Pál-Antal herceg apja 1804-ben Ligne hercegtől megvásárolta az Edelstetteni grófságot, belépve ezzel a német birodalom fejedelmi rangú hercegeinek sorába. A 3. mezőben a „habsburg sas” Ferenc császár adománya. Az eredeti Esterházy címerből átemelt 4. mező felső részének oroszlánja a bedeghi Nyáry család címeréből származik régebbi családi kapcsolatokra utalva, ugyanis gr. Esterházy Miklós (1582–1626) felesége, Nyáry Krisztina révén az Esterházy család örökölte a Nyáry birtokok egy részét. A Nyáry család 1535. VIII. 16-án kelt bárói címere kék mezőben arany koronából növekvő, 3 arany rózsaszálalt tartó (vö. 9. halotti címerrel), korona nélküli arany oroszlánt mutat. A 4. mező alsó részének rózsái pedig az említett E. Miklós fia E. István (†1641) feleségére, Thurzó Erzsébetre utalnak. (A Thurzó címer oroszlánja nem tart rózsákat.) (*Esterházy J.*: 115., *Nyulászíné*: 234. (1096 szám), LVI. tábla ill. 130.).
5. *Nagy I.* (XI. köt. 186.) szerint 1865-ben a Thurn und Taxis címer négyelt pajzsra helyezkedik el, amelyből még hiányzik az 5. mező ollója és az oroszlán kétfarkú.

#### 9. WEINSBERGI ÉS NEUSTADTI GRÓF TRAUTTMANSDORFF MÁRIA (HERCEG ESTERHÁZY PÁLNÉ) (1847–1876)

95,5x64,5 cm nagyságú, nyomtatott kereteléssel ellátott papírlapon nyomtatott szöveg és ráragasztott festett címer, a kiszögezés nyomaival. Pastinszky Miklós gyűjteményéből 1987-ben vétel útján került a múzeum birtokába (Plakátgyűjt. Itsz. 87.24.).

*A halotti címer felirata:*

Főméltóságú Galánthai  
HERCEG ESTERHÁZY PÁLNE  
született  
Trautmansdorff Mária Grófnő,<sup>1</sup>  
palotahölgy<sup>2</sup>

Született 1847. April(is) 21-én – Meghalt 1876. April(is) 1-én.<sup>3</sup>

*A címer leírása:*

Két barokkrámás pajzsból összetett címer. A jobb oldalon hg. Esterházy címer, amely néhány részletben eltér az előbbi (8. számú) címertől. Az 1. mezőben az oroszán baljában nem tart rózsákat. A 2. mezőről hiányzik az arany szegély. A 4. mező oroszlánja nem fehér, hanem arany színű rózsákat tart, továbbá az alsó ezüst rózsáinak közepe is arany. A bal oldali címer, a Trautmansdorff családé, négyelt pajzson hercegi koronával fedett boglárpajzssal, amely vörössel és ezüsttel hasított, és amelynek közepén színváltó ötszirmú rózsza van. Az 1., vörös mezőt négy ezüst harántpólya osztja fel. A 2. és a 3., ezüst mezőben három vörös ék épül egymásra. A 4. mező vágott, fölül vörössel és ezüsttel hasított, alul arany. A két címert hercegi koronával fedett hercegi palást fogja össze.

#### JEGYZETEK

1. Weinsbergi és neustadi gróf Trautmansdorff Mária Thurn und Taxis Mária Terézia (lásd a 8. halotti címet) unokájának első felesége. A stájer arisztokráciához tartozó hg. Trautmansdorff Ferdinánd és hg. Liechtenstein Mária Anna leánya. A családnak ezt az ágát I. Ferenc császár 1805. I. 12-én kelt oklevele csak fiágon, elsőszülöttségi örökösödéssel tette szent birodalmi herceggé (MNZS: I. köt. 257.). A családot 1623. XII. 1-jén III. Ferdinánd emelte grófi címre, Magyarországon az 1625. évi országgyűlésen, a 66. tc.-kel honosították (*Nagy I.*: XI. köt. 329.). A grófnő 1868. X. 21-én Bécsben ment feleségül Esterházy Pál (Antal Miklós) herceghez (1843–1898) (*Gudenus J.*: I. köt. 357.).
2. Az 1862-ben kapott Csillagkereszt tulajdonosaként 1871-ben lett palotahölgy (Hof- und Staats-Handbuch für 1876. Wien 175.).
3. Bécsben született, Sopronban halt meg és Kismartonban temették el 1876. IV. 5-én (*Gudenus J.*: 357.).

#### 10. ZICHY ÉS VÁZSONYKŐI GRÓF ZICHY KÁROLY (1785–1876)

75x55 cm nagyságú papírlapon nyomtatott szöveg és festett címer. Vétel magántulajdonból 1964-ben (Oklevélgyjtemény ltsz. 4384.).

*A halotti címer szövege a rövidítések feloldásával:*

Zichi és Vázsonykeői  
Gróf Zichy Károly<sup>1</sup>  
csász(ári) kir(ályi) kamarás<sup>2</sup>  
szül(etett) 1785. évi Október 16-án, megh(alt) 1876. évi junius 1-én,<sup>3</sup>

*A címer leírása:*

Grófi koronával fedett, arannyal szegett ovális pajzs kék mezejében lebegő arany koronából kiemelkedő szarvasagancs, amelynek ágai között egyenlőszárú ezüst kereszt van.

#### JEGYZETEK

1. A család a Somogy vármegyei Zich községről vette a nevét. A vázsonykeői uradalmat 1649-ben Zichy István (1616–1683) szerezte. A család nemessége 1326-ból, a bárói címe 1655-ből, a grófi címe pedig 1676-ból származik. Zichy (III.) Károly Zichy (III.) Ferenc (1751–1812) veszprémi főispán, főpohárnok és gr. Kollowrat-Krakowsky Mária Anna harmadik fiaként (Oroszvári vonal vedrődi ág) Vas vm. királyi adminisztrátora volt 1832–1842-ig (*Nagy I.*: XI. köt. 368–391. 484.). Leszármazási vázlat, illetve a Zichy, a Széchenyi és a Károlyi halotti címerek tulajdonosainak családi kapcsolata (*Nagy I.*: XI. köt. 483–484.).

Zichy (IV.) István  
1722–1769

Zichy (II.) Károly

Zichy (III.) Ferenc

Zichy (IV.) Károly  
3. felesége gr. Seilern  
Crescentia, akinek 2.  
férje gr. Széchenyi  
István (6. sz. halotti  
címer)

Zichy (III.) Károly  
(10. számú halotti címer)

Zichy Karolina  
(1818–1903) férje  
gr. Károlyi György  
(11. sz. halotti címer)

2. Kamarásságának kelte nem ismert.
3. Wurzbach (60. köt. 10.) és Nagy Iván szerint 1785. X. 11-én született (XI. köt. 391.) és Czifferen (Pozsony vm.) halt meg (MNZS: I. köt. 281.).

## 11. NAGYKÁROLYI GRÓF KÁROLYI GYÖRGY (1802–1877)

70x50 cm nagyságú gyászkeretes papírlapon nyomtatott szöveg és festett címer. 1964-ben magántulajdonból vétel útján került a múzeum gyűjteményébe (Oklevélgyűjtemény ltsz. 4425.).

*A halotti címer felirata:*

Nagyméltóságú  
Nagykárolyi Gróf Károlyi György<sup>1</sup>  
meghalt 1877. November 9-én élte 75. évében<sup>2</sup>

*A címer leírása:*

Tizenegy ágú grófi koronával<sup>3</sup> fedett négyelt csücskös nagy pajzs arannyal szegélyezve, a 3. és a 4. mező közé ékelt 5. mezővel és ovális boglárpajzzsal. A boglárpajzsot egy farkát a szájában tartó ezüstkoronás zöld sárkány veszi körül. A kék pajzsmezőben három csúcú természetes sziklán, bal lábán álló, kiterjesztett szárnyú karvaly jobb lábában vörös szívet tart.<sup>4</sup> A nagypajzs 1., kék mezejében ágaskodó természetes színű szarvas van.<sup>5</sup> A 2., ezüst mezőben egyfejú fekete sas, kiterjesztett szárnyakkal.<sup>6</sup> A 3., kék mezőben ágaskodó kétfarkú arany oroszlán az első lábaiban egy ezüsttel és vörössel vágott zászló rúdját tartja. A 4., kék mezőben arany szárnyon aranykoronás angyalfő lebeg.<sup>7</sup> Az 5., ezüst mezőben arany koronából kinövő feketével és vörössel vágott szárnyú aranykoronás szíren van.<sup>8</sup> A pajzstartó egy-egy arany ágon álló fejt hátrafordító ágaskodó arany oroszlán egyik mancsával a pajzsot, másikkal egy-egy ezüsttel és vörössel illetve vörössel és ezüsttel vágott zászló rúdját tartja.

## JEGYZETEK

1. Károlyi György gróf Károlyi József (1768–1803) Szatmár vármegyei főispán és gróf Waldstein-Wartenberg Erzsébet harmadik fia volt. A család 1609-ben kapott bárói és 1712-ben grófi címet. Állítólag azért, mert III. Károly, illetve a kancelláriája a Károlyi Sándornak 1711. VIII. 1-jén írt levelében a bárót „supremus comes” (főispán) helyett tévedésből „comesnek” (grófnak) címezte, amire hivatkozva Károlyi Sándor valóban kérte és meg is kapta a rangemlést 1712. IV. 5-én (*Éble G.*: 26–28., *Nagy I.*: VI. köt. 98–111.). Károlyi György, miután 1820-ban jogi diplomát szerzett a pesti egyetemen, katonáskodott, ahonét 1823-ban mint kapitány szerelt le. 1825-ben az MTA egyik első alapítója, 1830. XI. 17-től igazgatósági tagja, 1832. III. 10-től a 2. osztályának tiszteleti tagja.

A Nemzeti Kaszinó egyik alapítója és igazgatósági tagja volt. 1830-ban Szatmár vm. országgyűlési követe, 1831. XI. 2-től Pest város választópolgára. 1839. III. 17.–1849. VII. 22-ig, illetve 1851-ben és 1852-ben az OMGE elnöke, 1839. III. 24.(kinevezve)–1842.-ig Csongrád vm. főispánhelyettese, 1842. II. 22.(beiktatva)–1848. IV. 21-ig Békés vm. főispánja, 1842. VI. 1-től Marosszabályozási királyi biztos, 1845–1848-ig a Szarvaskopozati Egylet, 1845. V. 20.–1846. I-ig a Kőrösszabályozási Társaság, 1846. I. 20-tól a Csongrád–Szegedi Tiszaszabályozási Társulat, 1846. I. 26-tól 1849-ig a Tiszavölgyi Társulat elnöke, valamint több vármegye táblabírája és Nagykaroly postamestere volt. 1848. IV. 21-től 1849. VI. 8-ig, illetve 1861-ben, 1865-ben és 1867–68 között Szatmár vm. főispánja. 1848–49-ben nemzetőr, illetve 1848. X. 12-től a pesti 3. nemzetőr zászlóalj parancsnoka őrnagyi rangban. Az Életrajzi Lexikon téves közlése szerint 1847–

- 48-ban országgyűlési követ) 1849 után a Pesti Cukorgyár és Cukorfinomító Egylet, 1860–1870-ig a Lánchíd Társaság elnöke, az Alföldi Vasúttársaság, a Mátrabánya Egylet, a Pannónia Vizszontbiztosító, a Tiszavölgyi Társulat, illetve haláláig a Budai Alagút Társaság, az Első Magyar Biztosító Társaság, a Magyar Földhitel Intézet felügyelő bizottságának és az Írói Segélyegylet ellenőrző bizottságának elnöke. 1860-tól valóságos belső titkos tanácsos, 1861-ben és 1867. VI. 9.–1872. V. 19-ig koronaőr, 1872. IV. 25-től haláláig királyi főudvarmester, 1873-tól cs. és kir. kamarás. A Királyi Ítéletábra, és a Főrendiház tagja, illetve 3-as bizottságának elnöke, valamint többször tagja a közös ügyi delegációjának is (*Gr. Lónyay Menyhért: Emléksbeszéd gróf Károlyi György fölött.* MTA évkönyve 16. köt. 3. füzet Bp. 1878. 36–53., *Galgóczy Károly: Emléksbeszéd gr. Károlyi György felett.* In: OMGE emlékkönyve. Bp. 1883. III. füzet 11–12., Hof- und Staats-Handbuch 1877. 183., 194., 649., 650., 659., 717., 718., 741., *Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége 1825–1849.* In: Folia Historica 1993–94.). A főispáni tisztségeit pontatlanul közli: Falenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp. 1994.
2. Károlyi György Bécsben, 1802. III. 28-án született és a kaplonymonostori (Szatmár vm.) családi sírboltban temették el 1877. XI. 13-án (Uo.).
  3. A szokásos 9-ágú korona helyett a 11-ágú rendhagyó kivételnek számít. A grófi adománylevél ugyancsak szokatlan módon „*imperiale diademának*” nevezi. Talán ez a hibás(?) szövegezés motíválhatta az udvari címerfestőt (*Éble G.* 28–29.). Más feltevések szerint a rangjelző koronák kialakulatlan használata okozta a rendellenességet (*Bertényi Iván: Zur Geschichte der heraldischen Rangkronen.* Der Tappert 1969. 1–21.).
  4. A boglárpajzs a Károlyi nemzetség eredeti címerét mutatja. A címerképet körülfogó sárkány a Zsigmond király által alapított Sárkány Rend jelvényére utal. Károlyi (I.) Lancz László (†1454 előtt), fia Lancz (II.) László (†1489), valamint Bertalan (†1454 előtt) a Sárkányrend vitézei voltak (*Éble G.* 21. II. tábla).
  5. Károlyi Sándor a rangemelést kérő beadványában kérte, hogy a grófi címerébe a rokon családok címereit fölvehesse. A nagypajzs címerképei a kérés megvalósulását tükrözik. Az 1. mező a kiskisnyei báró Sennyey család címerére utal (lásd: 1590. évi pecsétábrán, *Siebmacher* 440. tábla).
  6. A 2. mező a lapispataki Segnyey címerből származik (*Siebmacher* 574. 409. tábla).
  7. A 2. és a 4. mező a szalai gróf Barkóczy címerből származik némi eltéréssel: 1. a Barkóczy címer oroszlánja vörös mezőben áll, 2. az angyalfej ezüst színű.
  8. Az 5. mező a perényi báró Perényi címerből való. A családi leszármazás és a címerelemek összefüggése:

Károlyi Mihály (1554–1595)  
 (br. *Perényi Erzsébet*)  
 br. Károlyi Mihály (1585–1626)  
 (*Segnyey Borbála*)  
 br. Károlyi László (1622–1689)  
 (2. felesége: *Sennyey Erzsébet*)  
 gr. Károlyi Sándor (1669–1743)  
 (gr. *Barkóczy Krisztina*)  
 ükunokája  
 gr. Károlyi György (1802–1877)  
 (gr. *Zichy Karolina*)

## RÖVIDÍTÉSEK

Éble G. 1913.

Éble Gábor: A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása. Bp. 1913.

Esterházy J.

Gr. Esterházy János: Esterházy család és oldalágainak leírása. Bp. 1901.

Felszeghy F.

Felszeghy Ferenc, Rátvay Imre, Petrichevich György, Ambrózy György: A rendjelek és kintüntetések történelmünkben. Bp. 1943.

Gudenus J.

Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája. I–II. k. Bp. 1990., 1993.

Hof- und Staats Handbuch

Hof- und Staats Handbuch de Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie. Wien.



- Kempelen B.  
Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I–X. k. Bp. 1911–32.
- MNZS  
Magyar Nemzetségi Zsebkönyv I. k. főrangú családok. Bp. 1888.
- Nagy I.  
Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XIII. Pest 1857–1868.
- Névjegyzék  
Névjegyzéke az 1764. évtől az 1914. évig a Magyar királyi Szent István Renddel kitüntetetteknek. Bp. 1914.
- Nyulásziné  
Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei. Bp. 1987.
- Siebmacher  
Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Die Wappen des Adels in Ungarn. Nürnberg 1885–1894.
- Szinnyey J.  
Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp. 1891–1914.
- Wurzbach C.  
Constantin Wurzbach: Biographischer Lexikon des Kaiser thums Oesterreichs etc... Wien 1865–1880.



ILLUSTRISSIMUS DOMINUS  
**JOSEPHUS PETROVICH.**  
 S. C. ET R. A. MATTIS CONSILIARIUS AULICUS. EXCELSÆ  
 TABULÆ SEPTEMVIRALIS ASSessor. AC REGLE SCIENTIA-  
 RUM UNIVERSITATIS HUNGARICÆ VICE-PRÆSES.  
 ORUIT PESTINI DIE 10<sup>da</sup> DECEMBRIS 1816. ANNO ÆTATIS 60.



NAGY MELTOSAGU **ÜRME NYI**  
**ÜRME NYI JOSEF.**  
 SZENT ISTVÁN APOSTOLI KIRÁLY JELES RENDENEK  
 NAGY KÉRESZTES VITEZE,  
 TISZASZARI KIRÁLYI HAMARAS, VALÓSÁGOS BELSŐ TITHOS TANÁCSOS,  
 ÉS STATUS MINISTER. TERÉNTETIS NEMES FEJÉR VÁRMEGYE  
 FŐ-ISPANJA, ÉS A PESTI KIRÁLYI MAGYAR FŐ OSZLOA ELŐLŐLE  
 Ó EXCELLENTIÁJA,  
 MEGHALT VÁROSBAN 1842. SZENT TÁNY HÉTAZAK 10<sup>da</sup> NAPJÁN.  
 ELTETSÉK 14<sup>ed</sup> ÉVFOLYAMON.



**KISFALUDI**  
**KISFALUDY KÁROLY**  
 született február 6-án 1788.  
 meghalt november 21-én 1830.



**IGNATZ GRAF GYULAI**  
 VON MAJOS-NEMETH UND NADASKA  
 k.k. wirkl. Geheimrath und Kämmerer, GVO. Rittm. MTO Command.  
 I. SO. OLO. HANQ. Gr. Kreuz, PHAO. i. CI. BMIO. und GHLO. Rittm.  
 BANUS von Croatien Dalm. und Slav., k. k. FZM. und Hof-Kriegsraths  
 Präsident. Inhaber des Inf. Reg. No 60 und Gen. Reg. No 10 und 11.  
 Gestorben den 13ten Nov. 1851.

Tekintetes Nemes és Vitézletti  
**Györgyi Mihály**  
 Ur egykor több Ns Vmk Tábla  
 Birája és Ns Sz.K. Győr Városának  
 1847<sup>évi</sup> Orsz. Gyül. Követe.



meghalt 1858<sup>évi</sup> Aprilis 22<sup>én</sup>  
 életének 75<sup>évi</sup> évében.



SÁRVÁRI-FELSŐVÍDEKI  
**GRÖF SZÉCHENYI ISTVÁN,**  
 POLGÉRE VÁRBAN ÖRÖKSI KAPITÁNY,  
 CS. K. V. M. IRÁSI TITKOS TANÁCSOS ÉS ARANYKULCSOS,  
 A MAGYAR TUDOM. AKADEMIÁ BÍRÓJA ÉS TISZTELETI TAGJA.  
 SZÉK. 1791. SEPT. 21. - MEGHALT 1860. APR. 8.



Tekintetes  
**SIMON FLORENT úr**  
 Meghalt Pestén, 1873. november 24-én  
 élete 70-ik évében.

Maria Theresia  
**Fürstin Esterházy-Galántha,**  
 geborne Prinzessin Thurn und Taxis,  
 Sternkreuz-Ordens- und Palast-Dame.



Gestorben am 18. August 1874.



Zichi és Vázsonykeői  
**Gróf Zichy Károly**  
ERZ. K. KAM. T.  
 szül. 1785. évi Oktober 16-án. megh. 1876. évi Junius 1-én.



## WAPPEN AUF DEN TRAUERZEREMONIEN, TOTENWAPPEN AUS DEM 19. JAHRHUNDERT

Ein in den Kreisen des ungarischen Adels allgemein verbreiteter Brauch war, gemalte Totenwappen anzufertigen. Der erste Teil der Studie betrachtet die angenommenen mittelalterlichen Vorgänger der Totenwappen der Neuzeit, die am Grabkreuz angebracht, auf den Grabstein gelegt und an den Kirchenwänden aufgehängten Wappenschilder der Toten, beziehungsweise das Vorkommen von Fahnen und Waffen. Ab dem Beginn des 17. Jahrhunderts werden hauptsächlich die Stilveränderungen und die Funktionsveränderungen der bei den Trauerzeremonien verkörperten Rollen der auf Papier und Seide gemalten Totenwappen skizziert.

Die Totenwappen gaben über ihre Funktion zur Verzierung hinaus den Trauernden Kenntnis über Rang, Ehren, Auszeichnungen, über die Daten der Geburt und des Todes, manchmal sogar über seine Vorfahren und Ehepartner des Toten. Die Totenwappen wurden im Trauerzug getragen, sie wurden in der Kirche und an der Bahre angebracht, schließlich gelangten sie mit dem Sarg zusammen auch in die Krypta. Die Totenwappen verkörperten aber in verziert geschnittener Form oder als Goldschmiedearbeit gleichzeitig an der Kirchenwand aufgehängt den Verstorbenen.

Die Studie gibt eine heraldische Beschreibung der als Teil des Bestands des Ungarischen Nationalmuseums in der Abteilung für neueste Geschichte aufbewahrten, zum Teil mit herausragenden Persönlichkeiten zusammenhängenden 11 Totenwappen (József Petrovich, †1818, József Ürményi †1825, Károly Kisfaludy †1830, Graf Ignác Gyulai †1831, Mihály Györgyi †1858, Graf István Széchenyi †1860, Florent Simon †1873, Herzogin Mária Terézia von Thurn und Taxis † 1874, Herzogin Frau Pál Eszterházy †1876, Graf Károly Zichy †1876, Graf György Károlyi †1877), ohne die genealogischen, archontologischen und faleristischen Bezüge auszulassen.

*László Baják*